

DOMIN SVET

LETNIK 36. V LJUBLJANI 20. MARCA 1923. ŠTEVILKA 3.

BOŽIDAR JAKAC: ULICA.

SLOVENSKA LEGENDA.

IVAN PREGELJ.

(Odlomek iz satire »Finis Sloveniae«.)

Bila je zgodnje pomladna noč, prečudno polna zagonetne pesmi, ki je sličila zadrževani sli mlade zemlje in vretju mladih sokov, ki so se budili v zrnju in bistju. Bila je živa noč v živem polju med škofljimi v Loki, Crngrobom, Prašami in Kranjem. Kakor so v davni oznanili in

prerokovali, se je moralo zgoditi: na naši zemlji ni bilo več našega človeka. Zadnji slovenski pevec je bil bruhnil zadnjo kapljo svoje srčne krvi iz sušice in bridkosti. Zato so morali vstati iz grobov, ki so bili davno legli k pokoju, da bi bila dopolnjena v bridkem epilogu bridka epopeja slovenske žalosti. Bila je zadnja molitev zadnjega slovenskega pevca, ki je odprla grobove. Zadnja molitev zadnjega pevca pa je bila:

»Zdrava, mati Bolest, družica naša verna in varišica, zdrava. Zdrava, siva dojilja naših mladih let, zdrava, trpka prijateljica naših moških skrbi. Blagoslovljeno bodi Tvoje ime. Še živimo, dokler si Ti z nami in snuješ v naši krvi, naši misli, naši pesmi. Zdrava, naša Prezvesta! Vsevdilj ostani z nami, oživljaj. Rok svojih svetih ne odmakni, blagoslovljena, z našega temena. Razvnemaj in razsvečuj in še v zadnji in smrtni uri naši. Amen.«

Iz megle so se zgoščale v polje bežne sence in so bila živa bitja, strašni romarji, tajnostni zarotniki, otroci enajstih stoletij, seme tisočerih gomil, strahotno številen čebelni roj iz prve naše besede na Koroškem: Bože vas sprimi..., do zadnje: Mati naša, Bolest... Stali so v zboru in mrakovih, velika srenja svečnikov en sam véliki križev pot slovenske ljubezni, strašno bridke litanije sladkih imen: Primož, Adam, Jurij; Tomaž, Marka, Matevž; Balant, Žiga, Jernej; Francè, Stanko, Matija; Vrban iz Koroške, Boštjan Vipavski, Rogerij Ljubljčan; Janez iz Mengša, Janez iz Bohinja, Janez Umetnik; Simon iz Praš, Simon z Vrsna, Simon Rutar; Miran, Bojan, Bistran, Krilan; Emil Leon in Gorazd, Siljuška in Smiljanič, Fedor Sokol in Roman Romanov, Sardenko in Elizabeta; Batog, Gorenjko, Jason Saviljev; veliki in mali, pevci in občani, v surkah in s pentljami, serci z uradniškim dostojanstvom, romarji s prisiljenim, neradovoljnim bohémstvom, elegija in diti-ramb, popevka in kvanta; rapsodi in par-

nasovci, Toman, ki je pel »Bog ohrani«, Knobelj, ki je mesto Kranj o; Čbeličarji, noviška drhal, Vajeveci; Zadruga, Labodje, Vrtčarji; zreli in nedorastli, bridko pozabljeni: Levič, Pretko, Griša, Velimir, Korinjski; Vilhar in Resman, Alešovec in Andrejčkov; Večerničarji, koledarniki, potniki; vinski kupletniki, cerkvenici: Repež, Virk, Potočnik; Ahasverji, Harambaše, Prostoslav Kretanov, Borštnik in Verovšek in Govekar; anonimniki, biografniki, problematični ljudje, vsi tiskani, vsi slavljani, vsi žalostni: Ivan Teptani, Lojze Gradnik, in še Bregarjev France, ki je Frica doživel in Bleiweisovo cesto opel . . .

* * *

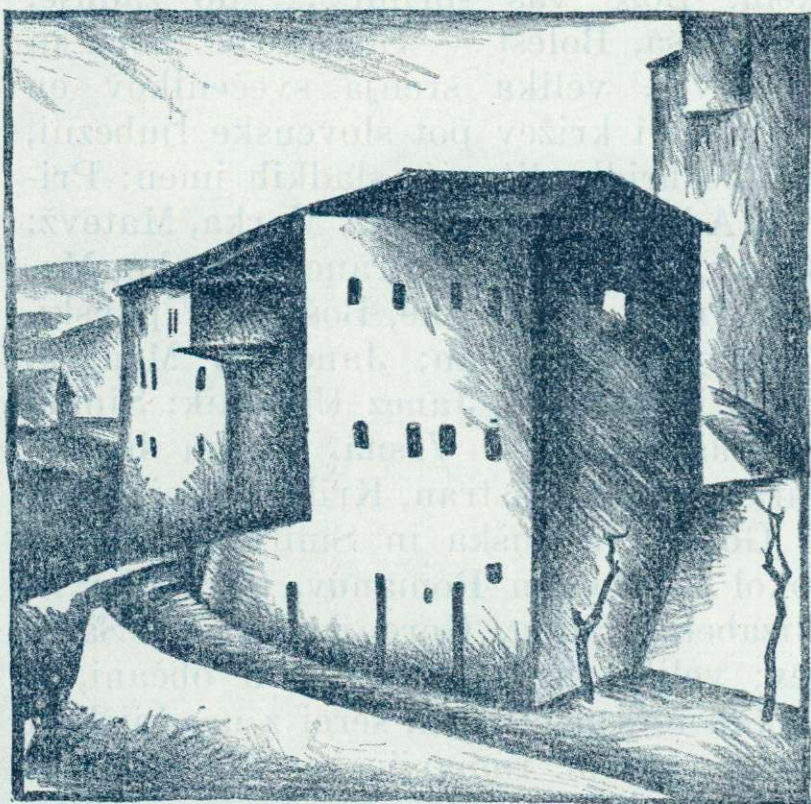
France Levstik, ki je vstal med prvimi, je povedal:

»Še prav navlašč sem gledal, ali bo vstal. Pa ni hotel in sem ga poklical. Pa je zagodrnjal, da hoče spati. Ruhe will Er haben.«

»Kdo pa, kdo pa?« je vprašal Jože iz Lašč. »Oče Slovenije,« je odvrnil jezni skriptor. »Slovenija je umrla,« je menil bridko časnikarski Jože Jurčič. »Srca je tako mehkega, da ne more k pogrebni slovesnosti svoje hčere.«

Medel smeh je preletel družbo. Med šumenje glasov je vsekal kakor naglušni Jaka Zupan:

»Was? Slowenien nicht mehr? Wer hat's gefressen?«

VENO PILON: MOTIV IZ PRIMORSKE.

»Der Fürstbischof nicht,« je odgovoril dostojanstveno vladika Wolf. Formularius se je suhotno nasmehnil:

»Macte, magus!«

Kakor iz orumenelega pergamena je bral veliki Jovan:

»Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovincu ne gane.«

Janez od Bohinja je sunil Kodra pod rebra:

»Čuj, Cmokavzar, kako natolcuje.«

V mlajših je šumelo. Ivan od Močilnika je bil začel govoriti. Jezik mu je opletal.

»Pijan je,« je šepetnil Gangl.

»Iz lastne knjige se citira,« je prikimal Govekar pomilovalno.

»Jeziki,« se je nevoljno okrenil lepi Medved k Finžgarju: dva moža, dva obraza, kakor da nista zrastle iz slovenskih mater, plemiška . . .

Na nju je opozoril Matija iz Žirovnice Ribičevega Franceta, s katerim se je miloval. Bolno je zgibal Véliki glavo, stegnil roke in pokazal na Otona in vprašal:

»Kako ga pišejo po smrti, z ž ali z?«

»Sploh ga ne pišejo več,« je odvrnil Matija. »Kaj si pozabil, čemu smo vstali?« In še je govoril:

»Pred tremi leti so ponatisnili v Berlinu deseto izdajo slovenske antologije. Neki Anglež se je ob prevodu navdušil in dal težke denarje, da bi ustanovili učno mesto za mrtvi, neznani kranjski jezik. A doslej niso mogli zasesti stolice.«

Toplo je ovil roko Francetu ob život in pripomnil:

»Ne boj se, France! Tebe poznajo iz Žigona v švedskem prevodu, pa tudi po Koršu.«

»Leziva nazaj, Matija,« je vzdihnil France bridko.

»Preden zapoje petelin, bova legla,« je odvrnil Matija.

»Za vedno.«

»Za vedno.«

* * *

Pa je vstal tisti strašni mali duh med njimi, Stoimeni: Prilagodnik, Užaljeni, Neumevani, Brezimni, Večni nezadovoljni, Vsenarodni, razmere Upoštevajoči, Svobodni, Pokretnik, Dežman, Karol, Dragotin, Dragutin . . . in je z vztrajnostjo vse-

omejenih Elkarjev beležil pred zborom vedno eno:

»Utopija! Slovenije ni več. Nikoli več ne bo živela. Pustite jo v grobu. Zamorec je storil svojo dolžnost.«

Le še poedinci so mu ugovarjali:

»Ne obupajmo, dokler naša pesem živi.«

»Ne živi več, gospod Simon od Soče.«

»Dokler naši Gorjanci bajijo.«

»Molče, gospod Janez.«

»Dokler Triglav grmi.«

»Minulo, gospod odvetnik.«

»Vsaj v molitvi živimo.«

»Ne molijo več, prečastiti.«

»Pa vsaj kolnejo še.«

»Pa ne po kranjsko, gospodje bohêmi.«

»Beštja,« je planil tedaj rdečelični Evangelist. »Odkod si se vzel, skovir? Nikoli ne bodo Kranjci tako izumrli, da bi jih za list taroka ne zbral. Iz enega igralskega omizja ti bom obudil Slovenijo, pa če jo je trikrat vzel pagatelj hudič.«

»Spolnilo se je,« je golčal Stoimeni, Prilagodnik, Svobodni, Pokretnik, Dežman, Karol, Dragotin, Dragutin..., »niti za eno igro taroka jih ne najdete več.«

»Pa vsaj ena slovenska mati živi še,« je trpel v nejasnosti in hripav od razburjenja blagovestnik. Stoimeni je onemel. Zlokobni čar njegove navzočnosti je sprhnel.

»Živi, ena mati še živi,« je zarajal njegov nasprotnik. »Fantje, pogum. Ena slovenska mati živi še. V tem enem srcu je prostora dovolj za vso ljubezen in vso boleost tisočerih rodov. Živela Slovenija!«

»Živela!« je vzrastlo v množicah.

Veliki Jovan se je znova predramil v zanosnost:

»Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovincu ne gane.«

Brezmejna nežnost je objela vso družbo, vsa srca. Mlademu, neznanemu človeku ob Franji Valenčiču so se zaiskrile oči. Kakor razposajeno otroče je vzkliknil z otroškim glasom:

»Za domovino, za ljubljeno; kri prelijmo zanjo.«

Ozrli so se po njem in ga spoznali, ki se je trenutno zastidil. Ob Soči je bil pretil svojo kri. Par ur pred smrtjo je bil občutil svojo prvo pesem. S krvjo jo je blagoslovil in vzel seboj v grob.

France iz Vrbe je stegnil roko:

»Naš najmlajši, največji... Njegova veljaj... Za Slovenijo... kri in življenje...«

Glas mu je trgalo ganotje.

»Kri in življenje,« je pela velika srenja... Takrat je zapel petelin... Jutro je rosilo iz megla. Ko pa je solnce vzšlo, je bilo vse polje, kakor da ga je pokrila krvava rosa. Mlado pastirče, edine slovenske matere čete, je stopilo v polje, se začudilo in zapelo:

»Izidor ovčice pasel...«

VSTAJENJE.

TONE SELIŠKAR.

In je zopet pomlad in Vstajenje.

In zopet je vstal samo On.

O, Aleluja,
samo On je vstal!

In vse je v cvetju,
vse je v petju,
vse v zvonjenju
in vse v drhtenju —

in solnce in zemlja,
vse je Vstajenje
in je življenje —
in zopet je vstal samo
On.

Krvavi trakovi
letijo na štiri
nebesne strani —

to smo mi:
krvniki srca
Njegovega polnega —
majhni ljudje,
slepci nečisti,
ki
ne vidimo solnca
ne zemlje
ne Njega —
in Vstajenje je zapelo
brez nas.

O, Aleluja,
in On je vstal brez nas!

In je zopet pomlad.
In je žalost in smrt.

GOLGOTA.

JOŽE POGAČNIK.

V mraku,
ko so se luči pretrgale,
so pred oltarje vstopili se mašniki
s plašči rdečimi —
plašči rdečimi
kakor kotanje
strdeče se rdeče krvi pod križem na Golgoti,
joj:
petero oltarjev — petero Gospodovih ran
in pod njimi petero krvavih kotanj
in nad njimi
mrtvaški obrazi povzdignjenih hostij,
joj — —

Jaz, ki sem stregel pri maši, sem pal na obraz,
zagrebel od groze se v plašča vezenje,
oprll roké na zemljo —
in moje roké in obraz
so se oškropile z rdečo krvjo
in sem vpil in sem Mu govoril tako:
»O, ki si bil moje vstajenje,
le še daj, še! O daj, da stojim,
o Goel moj prestrašni!
O, ki si bil moje vstajenje!«
Vpil sem kot rjove sredi puščave omagani lev,
k Bogu sem vpil, jaz upornik in hlapec njegov,
in kakor Mojzes na gori —
naravnost govoril sem z Njim,
Križanim svojim,
joj!

BOGOVEC JERNEJ.

DR. IVAN PREGELJ.

ENAJSTI ROG.

1.

Sredi polja pred Brdom je bilo zname-
nje. Razpelo otročnic so mu rekli.
Kmet Špan z Mlake ga je bil posta-
vil za spomin, da mu je tam žena povila
otroka, sama sredi noči, in je mati živela
in je živelo dete. Daleč je svetilo s križa
belo telo, v solncu poldne in v mesečinah
noči, še v svitu zvezd. S Suhe, z Britofa,
z Mlake in še z Brda so se ozirale otroč-
nice v krčih za belim telesom. In če je
legla megla, da niso videle, so trpele dva-
krat. Tiste, ki niso pogledovale, so trpele tri-
krat... Bogovec Jernej je sovražil
razpelo. Bilo mu je poluverstvo, norsko
svečenje. Tudi baronica Judita je bila

pred petimi meseci pokleknila pod križ.
Bogovec jo je videl. Od tedaj je sovražil
les poluverskih otročnic dvakrat...

* * *

Šum grajskih poslov v poznem jutru je
prebudil bogovca iz spanja. Vstal je in
molil:

„Hore Gott meyn stin hyn meynen flage, Be-
hueten meyn leben für dem grausamen feynde,
Verbirge mich für der samlung der Boesen
für dem hauffen der Beltheter welche ire
zungen scherffen wie eyn schwert, die mit ihren
gifftigen worten zielen wie mit pfehlen...“

Trpka bogovčeva prošnja ni bila bolelost
iz duše. Bila je le navada iz vsakdanjih
jutranjih pobožnosti. Zakaj dobro, pre-
dobro mu je bilo. Sanje so mu ležale v
duši in misli in molitvi, kakor so sanje
v prošnjah otrok in žená in še mladca v
šestem najstem letu.

Norska je pamet šestega najstega leta. A
lepo je bloditi in blazniti mlademu. Če
je bolečina, je komaj iz prve v zadnjo
prošnjo Gospodnje molitve. Veselje pa je
kakor trata. Tu brodiš, tam brodiš v
cvetju. Rosa zalija noge, petje imaš in
solnce se smeje in žena s sladkimi očmi
vabi, vabi...

Bogovcu je bilo tesno med stenami. Vstal
je pred grad. Tlačan z Britofa je oral na
njivi. Zemlja se je bila vdala v eni sami
noči, v eni sami sanji z juga in solnea.
Bogovec je globoko zajel s pljuči v jutro.
Omamilo ga je, da je zaječal:

»Gott bis mir gnedig! Saj je pomlad!«

Ni mogel verjeti, še je dvomil:

»Iz norskega nenavidnega je to solnce v
tednih pred božičem. Iz nenavidnega je
veselje v starosti. Jutri bodo snegovi
polje zalili, sanja bo ugasnila. Judita
sladka bo bridka. Klel jo bom: Jezabela!«
Mrmral je besede nevolje in dvoma. Pa
jih ni občutil, kakor ni prej otipal bolesti,
katero je pel v psalmu. Šel je ob grajskih
zidovih in našel pomladnih cvetov. Vstalo
mu je iz prvih spominov, ko ni še nič imel
in ljubil samo prvi rumeni cvet izpod
snegov. Ustnice so se mu hotele ukrožiti
v sladkost in poljub in pesem:

»Nichts Lieberes auf Erden...«
Bogovec je bil obšel grad in grajske hleve
in je bil v logu sredi jelk in smrek nad
ribnikom, ki jih je zrcalil. Iz glinastega

dna so vzhajali mehurji na mrzlo površje. Iz spominov nejasne mlade otroške groze ob vodah, iz bolne zdanje žalosti, ljubezni, sle in srda je vzrastlo bogovecu v motno hotenje:

»Vzdajem ti dobro jutro, Judita. Če pa si Jezabela, preden zmagaš, tu ven da pogledaš s svojim hladnim obličjem, s svojo mrtvo poltjo in mi kri ustudiš, da te videti ne bom mogel, mrhovina, hrana ribam in rakom.«

Živo je občutil, kakor da vidi v resnici: iz dna, pokrito z vodnimi mehurji, je vstajalo in vzhajalo mrtvo materinsko telo, duhovina z neznanim obličjem. Bogovec je zamižal, se odtrgal od vode in trpel: »Zakaj sovražim? Žena je. Kakor druge ima moža. Njen red bo prišel, da bo došla. Preden bo došla, pa bo trpela grozo in krče. Zdaj pa je bridka iz otročnosti. Zakaj ji vzdajem Antikrista?«

Iz sanj zadnje noči, ko mu je bila kakor sestra blizu in dobra, ga je prosilo mehkega usmiljenja. Iz védenja, da je poluverska, pa je hotelo, naj kolne. Hrepenel je blagosloviti, pa je klet. Hotel je kleti, pa je blagoslavlja je trpel. Prve jutranje ure veselje je bila preglušila bridkost druge. Vedel je, kako je iz nenavidnega veselje v starosti, sanja in pomlad.

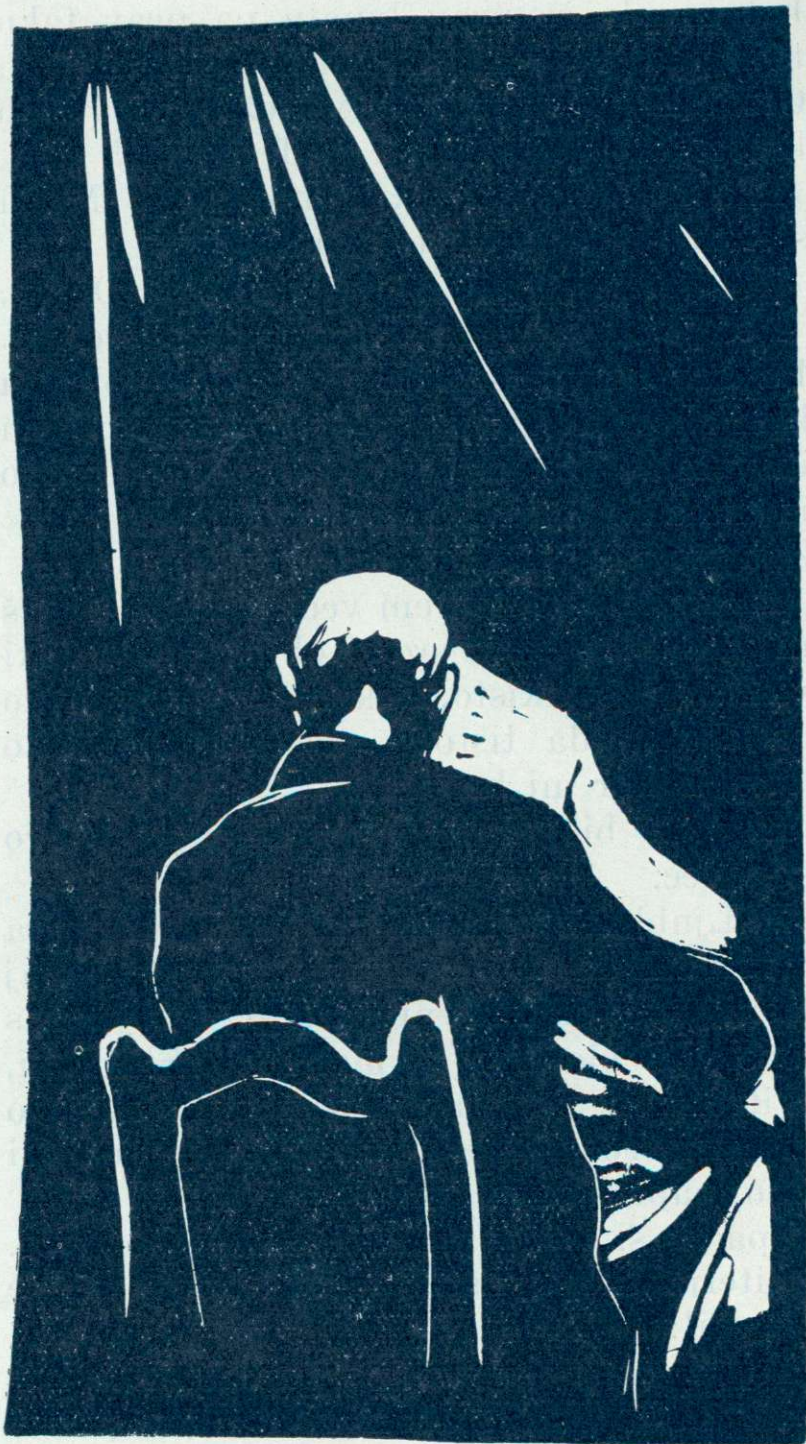
Vrnil se je proti gradu. Šel je s sklonjeno glavo, tonul je vase.

»Pax tecum,« ga je vzdramil pozdrav od blizu, da je dvignil glavo. Nekak redovniški človek je stal pred njim. Siva brada, ki mu je nekam mrtvo ležala na raševini, ga je pričala, vesele in razposajene oči nad zabuhlimi lici so ga tajile. Izraz njegove besede je bil prisiljen:

»Volesne, optimissime thesaurum? Indulgentiarum porto portans abundantiam reliquiarumque sanctissimarum in saecula. Eyn schön stuck vom lincken horn Mosi, zwo federn vom heyligen geyst, drey flammen vom pusch auff dem berge Sinai...«

Bogovec se je ozrl mrko na nadležnega in mu okrenil ledja.

»Memento salutis,« je klical menih, »klin iz Jakopove palice, solze spokornice Magdalene, nohet svete Afre proti nadležnosti krvi. Maranata, Deus, deus meus! Nič? Pa vsaj kaj Bombastovega, pillulas, emplastrum, terijak, mitridat?«

BOŽIDAR JAKAC: ČITAJOČI.

»Weiche, grober Narr,« je zaklical bogovec. Ni se ozrl. Takrat se je redovnik zasmeljal:

»Here Baertl, bogovec! Srečo tovarištva nebeskega zametuješ.« Bogovec se je ozrl in spoznal človeka, ki je snel brado.

»Norski Johannes Dachs,« je rekel resno, »ali smo v pustih?«

»Papežniki bi se stepli za moje moči,« je odvrnil vedro učitelj evangeljskih mestjanov v Kranji in stegnil roko v pozdrav. Bogovec pa je gledal še vedno mrko. Učitelj je dejal zgovorno:

»Pa menda vendar ne dvomiš, da sem še stari? Ali naj ti zapojem, kako sodim? O Kutt, du viel schnödes Kleydt. Kaj hočeš. Tak red je zdaj, da se z norsko šalo prebiješ, kjer bi se z mečem ne mogel. Le veruj mi, vse se je že zgodilo. Ti sam se

boš morda še prav kmalu pa prav tako tajil pod raševino. Antikristovci so močni. Cesarski komisarji so v deželi in imajo kmetško vojsko. Zdaj pojde zares.«

»Hie Baertl!« je jeknil bogovec. »Meyn sterkh steth in Gottes handt.«

»In Gottes handt,« je prikimal Dachs. »Res je in tudi jaz živim iz besede duha. Pa kar sem kranjskih hlapčičev šolo na klin obesil in lazim po svetu okoli, vidim in vem, kakor nisem vedel prej. Z besedo iz duha še lajavega psa ne odpodiš več.« Zaupno je brbral še več:

»Tudi s knjigo ne vem več, kako je. Bereš in vidiš. Pa ko se ozreš ob sebi, kje neki vidiš, da je takisto, kakor je pisano? Zato pa sodim, da tisto v razodenju ni bilo tako, kakor mi beremo.«

»Kaj ni bilo tako?« je osupnil strogo bogovec.

»V Ljubljani sem bil pri pridigi novega meniha Miklavža,« je pravil učitelj. »Kaj meniš, da se mu ni podalo, ko je nas tepel, da blodimo in blaznimo. Slišal bi, pritrnil bi. Pa prav z besedo Primožovo in Jurijevo nas je. Zato sem rekel: norški smo, papežniški in mi.«

»Spadel si,« je vzkliknil temno bogovec. Učitelja ni popustila dobra volja in je govoril:

»To je, da vohunim po župniščih kakor volk v ovčjem kožuhu in nesem celó pismo tvojega starega zavidljivca Wurtznerja v Loki pred Dvor. Pa spadel? Pa Johannes Dachs? Sem prestar, Here Baertl, da bi bil Judež, ki jih bo, da jih seštel ne boš.«

»Po kaj si prišel?« je rekel mračno bogovec.

»Vse izveš, ko bo red,« je odgovoril učitelj.

»Pa si mi lajal, da sem dvanajsti. Zato ti povem, kako je ž njim. Takole reci, kakor papežniki v litanijah: sancte Mernhard, sancte Stockzahndt, sancte Schlagen, hudič jih vzemi, sveta Jamnik in Glaser, prosim vaju, pojdita že. Ti in drugi bodo tvoji dvanajsti.«

»Glumec,« je menil pomilovalno bogovec in se obrnil, da bi šel.

»Here Baertl!« je zaklical tedaj resno učitelj, »povedati ti moram, da je red blizu. Danes ali jutri bova morala od tu.« Knafelj je obstal.

»V Karlovcu boš našel zavetje,« je rekel učitelj, »do kamor ne seže moč komisarjev.

Vse sem preskrbel. Preseliš se in bo. Tudi novec za pot so mi dali. In če ti v Karlovcu ne bo všeč, vem pot naprej v Hrvate. Zrinski so naši.«

»Stopiva v grad,« je odvrnil kratko bogovec.

* * *

Bogovec je natočil gostu od svojega vina in rekel:

»Zakaj jih lajaš, da želijo spasti? Pred tremi tedni so mi zapeljali to vino v klet. Hudo je nad njimi, ovčarja so udarili in ovce so same.«

»In se bodo razkropile,« je dodal pikro učitelj. Potem je pripovedoval:

»So se že. Za svečenje in zadušstvo nosijo menihom. Prav nič jim ni treba komisarjev in cesarskih. Le poznati jih je treba, mestjane iz Kranja. Lakomija pa oholnost od Dola do špitalskih vrat. Trgovec, ki za blagom grebe, nima duha. Kako bo zvest? A moder je in pretkan, veterinjak, plašč po sapi.«

Živahno je kretal z roko, suval suhotno predse:

»Prijazen ti hinijo, Jernej. Pa jim ne verjemi. Vina, si rekel, so ti poslali. Menda ga niso utrpeli prehudo. Vedo, da so ga zadnjikrat. Pa veruj, da niso nalili ne najboljšega ne preveč. Pa še drugače hinijo. Da si mudljiv učenik, so rekli. Radi bi, da bi sodil, kako so goreči, in bi se videlo, kakor da niso oni, kakor da si spadel ti. Pa reci še, da jih lajam.«

»Lajaš jih,« je vzdihnil bogovec. »Resnično je, da sem bil mudljiv.« Razvnel se je v zaupno besedo o sebi. Iz vina in veselja ob prvem gostu po dolgi zapuščeniosti se mu je odprlo srce in je pripovedoval o Savlovi tegobi svojih samotnih ur, o bridkosti iz hčere, ki mu je umrla, in sina, ki se mu ni vrnil. Dachs se je ugriznil v ustnice, da bi mu ne ušlo, kar je vedel od Wassermannovega. Bogovec je še tožil o duhovinah in nenavidnosti sanj in otročniškega razpela, o žalosti zoprnega gostaštva pri nečimernem baronu, ki mu je zmislil ponižujočo nadležnost z »uro pisma in modrosti božje«. Pil je hlastno in izpovedal o baronici. Zdaj je zajel spoštljivo z besedo o Juditi, zdaj trpko z imenom Jezabele. Učitelj ga je v sebi pomiloval:

TONE KRALJ: TRPLJENJE ODREŠENIKOVO.

»Kako si mehak. Slabši si od ščenca, ki ti stražo streže. Ne ti njej, papežnica je tebi upalila polt.«

Bogovec se je trenutno predramil iz tožbe in tegobe v moč in željo. Verjel je, da hoče biti goreč, neutrudljiv, glasen vabec k božji besedi, učenik iz katekizma v ponedeljek, iz Matevža v sredo, iz Janeza v soboto. Še »ure pisma« ni več občutil bridko. Učitelj pa ga ni bil vesel in je vedel:

»Jernej! Tlapiš se. Iz vina je ta tvoja moč in ne iz Boga. Preden bo ura minila, boš spet v tegobi.«

Bogovec je živel:

»Za znamenje, Johannes, za pravo znamenje si mi vstal. Spal sem, zdaj pak sem se zbudil. Naj pridejo bojci, naj želuje porobiti dušo Jezabela. Hie Baertl. Oživil bom veselje prejšnje službe v gradu in mestu.«

»Pripravi se za pot,« je rekel hladno učitelj.

»Ostanem do konca,« je verjel bogovec. Še v šalo se je hotel razvneti:

»Ali se ne boš ženil?«

»Hudič vzemi vdovo!«

»Kristančevo, kajne? Kako da si ji zakon obljubil?«

»Pijan sem bil. Pa ti? Judito kolneš? Ali ti je polt upalila kakor tvoj mladi orožnik Snedčevi?«

»Ne zaupam vanj. Njegov oče je prvi spadel.«

»Mladec ne bo.«

Učitelj se je dvignil, da bi šel. Bogovec je rekel vedro:

»Povej jim v Kranju, da bom storil svojo dolžnost do konca.«

»Do konca.«

»Dolžnost pa še več.«

»Zato, ker je red Antikristov.«

»Zato, ker je sodec na mavri blizu.«

»Glumiva,« je vedel učitelj. Na glas pa je bajil z bogovcem:

»Sodec na mavri. Meč iz njegovih ustnic bo razpihal zoprnike kakor smotlako in pirjevico.«

»Poluverce in malikovce.«

»Tvoj Abdija bo goreč, ne samo nadležen localis.«

»Verujem.«

»Če Judite ljubil ne boš.«

»Klel bom Jezabelo.«

* * *

Bogovec se je poslovil od učitelja. Kakor pomlad, ki je bila usopila zmrzal v zemlji in ledini, se je bilo razmehčalo v njem. Iz usopljene duše je molil:

„Die gerechten werden sich des HERRN freuen und auff in trawen, Und alle herzen werden sich des rhuemen...“

Molitev se mu je utrgala na ustnicah. V solnčni luči pred njim na grajskem vrtu je sinilo lice baronice Judite.

»Gott bis mir gnedig,« je vzdihnil bogovec in stisnil ustnice, na katere mu je vstajala sladkost:

»Nichts Lieberes auf Erden...«

Zamrmral je temno besedo iz svoje žalosti:

»Jezabela prekleta! Utoni v svojem sadlu, ki stražo strežeš norski pameti novih menihov. Utoni v mlamolu temnic, ki mi dušo porobiti želuješ s svojim poltom, lotrica, babelske hčere snažna snaga. Iz tesla otročnic, ki ga moliš, naj se ti rodi sin, da bo ime njegovo trikrat preketo in mu porečem, ko bo slaborečil krgavi: Ti si, zadnji, Antikrist, amen, amen, fiat, fiat!«

Tako je klel z usti, v srcu je blagoslavljal:

»Judita, Judita, Judita.« — —

Johannes Dachs se je vračal od Dvora in se vinski razgrel v sholarsko objestnost. Sredi sela je zavriskal in zapel:

»O Kutt, du viel schnödes Kleidt...«

Pobožna žena je slišala in tožila:

»Da bi vsaj lutrovski bil, pa ni. Žegne ima, pa uka in poje kakor potepenci. Konec sveta ni daleč.«

Učitelj Dachs pa je bil samega sebe vesel: »Kdo pa še streže svojim zvesteje kakor jaz?«

Začel je razmišljati bogovca, katerega je bil pustil, in je vedel:

»To je, da morda res ne pojde z Brda do konca. Pa ne bo ostal iz moči. Iz slabosti bo obsedel kakor serci.«

Bridko je sodil bogovcu s pomilovalno besedo:

»Senex amator...«

* * *

Večerna zarja je padla v bogovčev trpki obraz, v delo njegovega popoldne, na pismo in katekizem, na Spangenberg in še na silno besedo Martinovo. Ob Martinu pa je stal vrč vina, da je ude grel in dušo tolažil, če je hotelo proti duhu vstati vanjo iz nenavidnega in iz mesa, ki v njem tone ves svet...

»Carnalis saeculi proles,« je občutil bogovec. »Ali bo beseda kos porobljenju duš iz porodnega greha? Ali je sploh duh v besedi? Človeška je in vabi prav tako v slo kakor bi morala klicati k življenju...« Bogovec je odprl v knjigo krščanskih resnic, v žalost desetih božjih zapovedi, v sladkost Gospodnjih prošnja, v jasnost apostolske vere in še v tajnost sakramentov, ki so trije: krst, pokora in večerja v kruhu in vinu. Iz slednje strani so se oglašali spomini davno prešlega. Otrok je trpel iz postave, ki ji ni videl duše, mladec je trpel iz prošnjá Gospodnje molitve, ki mu ni hotela biti pristna, mož je trpel iz spoznanja, da je vse greh mimo postave, prošnje in sakramenta in je ni rešitve duši nad mlamolom nego v spoznanju, da je vse v enem in eno v vsem, ki je vera. Bogovec je mislil svojo srenjo. Otroke je mislil prve. To so orna tla, mlada zemlja brez plevela. Usejal si seme in je pognalo. Vse razumejo otroci. Vse verujejo. Potem so žene. Žejne so dobre, čiste in sladke blagovesti, vzprejmejo hvaležno, ohranijo. Zato ker morajo, ker ljubijo. Iz ljubezni so našle opravičenje. Pa so še moški. Povej jim. Non moechaberis! Čujejo, a ne rodijo za klic. Ali nimajo vere, ali nimajo ljubezni? Ne bodo opravičeni. Suni, bogovec,

suni s silo. Udari jih, kakor vola udariš, da bo bolelo: tatje, prasci, psi!

Bogovec je segel po vrču, da bi ude ogrelo in žalost vzelo iz duše. Ni vzelo. Nestrpno je šel bogovec za drugim poslom, za delom v sredo in soboto. Listal je v Matevžu, v Janezu.

»Matthaeus... weyl eš ja zumal eyn feyner Euangelijst išt... Johannes... wilcher zumal gewaltiglich den glauben leret,« je vedel iz učenika Martina.

Zatopil se je odločno v berilo in se mu je daniło:

»Glej, kakor ljubezen moža in ljubezen žene! Meč in pesem, človek in duh. Spolnjenje postave, kakor je pisano, da bosta mož in žena ena duša v dveh telesih. Matevž, Janez! Iz ene vere pričata, pa sta dva jezika.«

Spoznanje, ki je hotelo svetlo vstati, je trenutno ugasnilo. Obnemoglo so prhutale misli za duhom in so imele samo še besedo. Prekleta beseda, pirjevica brez zrna! Komaj tista posveti, ki je trpka in iz mesa: tatje, prasci, psi. Ko golči o duhu, je mrtva in medla, ne boža, ne bôde, ne budi.

»Carnalis saeculi et verbum,« je dočustvoval bogovec.

»Kako bom učil, če sam nimam jezika? Kako bodo duha imeli, če tudi sprejmejo besedo? Moj Bog! Dachs ni rekel norški. Norški smo mi in papežniki. Beseda nam je Bog.«

Bogovec je trdo zaprl knjigo, potegnil predse vrč in pil in tonul v tegobi. Samega sebe in svoje početje je pomiloval in občutil:

»Ali hočeš prisiliti, da ti bo videnje? Tisto boš videl, kar je v tebi. Duhovino in še Judito, ki blazni v sanji in bedni uri. Norska so bogovanja iz pijače.«

Dolgo je motno strmél predse v prazno. Ko je stegnil roko, jo je zopet zgibal po knjigi, katero je bil prej zaprl. Saj je slutil in se mu je res odprlo po motni želji o lažnih v besedi:

»To govori Gospod norškim bogovcem, ki za svojim duhom hodijo in lažejo, da vidijo. Moja roka bo nad njimi in svoj srd bom zlil nad nje, ki so ljudstvo zapeljali, rekoč: mir, mir in ni bilo miru.«

»Ni bilo miru,« je iz sebe verjel bogovec in mu je bilo zopet jasnejše.

»Dachs je vendar norški. Za svojim duhom hodi in govori, kar biti ne more. Kako naj blodimo mi in papežniki? Vedno je blódil en sam. Papežniški so, ki hodijo za svojim duhom. Naš duh je iz knjige, ki je čisti vir. Iz vira je črpal Martin, iz kalnega zajemajo norški. Ne bom zajel iz kalnega, ne bom hodil za svojim duhom.«

»Za duhom iz premodrega bom šel,« je mrmral in bral v Martinu. In kakor iz duha in ne iz besede mu je bilo dobro in je umel in mogel ponoviti:

»Hie Baertl! Kaj hočete, novi menihi? Voluntas hominis, scilicet noluntas. Z besedo ne boste porobili duha. Z vašo besedo tepem vaše norstvo. Vos affirmatis liberum arbitrium. Zakaj zahtevate od Martina, da dokaže z znamenjem? Affirmantium sunt signa non negantium. Pustite hromo kljuse, naj leži v lajnu in prahu. Mrtvo žabo oživite, da bomo videli: surge in nomine liberi et nata. Ni treba. Pišče, ki se je izleglo, ubijte v imenu svoje moči.«

Bil je svoje besede vesel in je še vedreje občutil:

»Vino pijem, pa nisem pijan. Beseda blodačev je brez vina pijana. Kako so rekli? Bom li vedel povedati? Da prosjak ima, da slepi vidi, da je človeška volja svobodna. Vem. Ima, komur so dali; vidi, kdor je oči odprl; hodil bi človek, če bi bil od Boga sprejel. Pa niso dali, ni oči odprl, ni prejel od Boga in norški menihi so brez duha, ker ga nimajo iz Pavla, da bi vedeli: si insederit Deus, vult et vadit quo vult Deus, si insederit Satan, vult et vadit, quo vult Satan.«

Zarja nebes je bila ugasnila, žalostni somrak je zagrnil bogovcu berilo. Motno je vstala predenj boleost učenika Martina:

»Ježna žival. Saj je resnica. Stokrat sem doživel, iz duha občutim. A bridko je in vprašujem: kdo je, ki poja? Pijem in vem, da bom spal. Verujem, ljubim, a ne vem nikoli, ali bom videl opravičenje. Kaj nosim v sebi? Kdo bo povedal? Pogubljenje in opravičenje, golče menihi. Martinus, modri učenik, zakaj ti molčiš? Ali pogubljenje? Ali život?«

Znova je pil bogovec. Pa mu je bilo v temi, kakor da pije iz kalnega in se mu je zagabilo. Vstal je in užgal lojenko ob

ognju v kaminu. Ko se je zopet nagnil nad knjigo, se mu je strahotno odprlo v strašno snago moža in žene v sli in bojca Pinehasa, ki je bil nad njima zavihatel orožje.

»Vult et vadit quo vult Satan,« je jeknil besno bogovec. »Klel sem duhovino. Nalašč mi jo obuja nenavidni.« Planil je živo ob mizi in zamahoval z roko, kakor da se bori z nevidnim. Klical je bridko:

»Obujaj, norški Nenavidni, jaši veliki Krgavi. Meniš, da boli. Smejem se. Hie Baertl! Prav zato bom odprl v zaprto, v spomine. Naj živi duhovina, naj živi!« Burno je stopil k težki skrinji in vrgel sunkoma pokrov kvišku in zajel. Dvignil je in je bilo dijaško orožje, lahek meč z napisom v jeklu: solus cum solo. Vrgel je po tleh. Dvignil je še in so bile knjige mlade šole, Donatus, Melanchthon, Neandrove favele, šegavi Ciceron. Še je zajel in je bil pas njegove prve žene. »Agnes, viellieb!« Bilo je svilno krilo njegove druge žene, ki mu je bila prigrustna v prešuštni polti. »Janua publica!« Bila je ena edina igrača njegovih otrok: denarnica krščanskih resnic z zlatim in srebrnim novcem močne vere in zveste ljubezni. In iz zatega novca je bral bogovec: „An ehneš ehningen funde sind sie alle funde und verdampt worden. Christus aber ist für unser fund gestorben und für unser gerechticheyt aufferstanden.“

In iz srebrnega novca je bral bogovec:

„Wen der herr liebet, den zuechtiget er. Er steupt aber ehnen iglichen son den er auffnempt.“

Bogovcu se je storilo milo. Težka solza mu je skalila oko. Pozabil je sebe in svoje tegobe, tonul v davnem, sladkem. Zunaj ob grajskih zidovih in vogalih se je bila oglasila vetrna sapa. Mrzlo je dahnilo v prostoru. V kaminu je bil ugasnil ogenj. Iz mrtvega gorišča je šumela sapa nemirne noči, kakor da nevidni toži in plaka. Težka dremavica je zaprla bogovcu oči. Neznanih grl glasovi so bili na njegov posluš, govorili kakor v glumi, brez zveze, brez duha, prazne besede:

»Volesne veniarum thesaurum?«

»Nichts Lieberes auf Erden...«

»Et si insederit Satan, vult et vadit quo vult Satan.«

»Er steupt aber eynen iglichen son den er aufnympt.«

Iz nejasnega je vstajalo bogovcu videnje in je videl, da visi nad mračno vodo. In je zdaj iz mračnega zrcala vzplavalo blede, mrtvo lice utopljenke. Šum nevidnih kril je udaril kakor glas vetrov v gozdovih bogovcu na uho in je razumel besedo:

»Jašem, jašem, jašem.«

Mrtvo lice na valeh se je spačilo v strahoten smeh, oči so se odprle, zvabile mrzlo v mlamol. Bogovec je občutil, da tone. Streslo ga je. Slika je ugasnila. Spregledal je. Ob spominih je bil zdrknil na tla. Lojenka je dogorevala. Bogovcu je vzrastla molitev na ustnice. Legel je in se odel. V motne sanje mu je rastlo drugo videnje in je bilo belo telo na razpelo otročnic in je svetilo daleč. In pod križem je klečala žena in je roke stegovala navzgor. Na sklonjeno glavo pa je kapljalo s križa, od rok, od nog in še od srčne strani. Takrat je žena glavo dvignila. Bogovec je videl, ljubil, blagoslovil:

»Judita, Judita, Judita!«

VIGILIJE.

ANTON VODNIK.

Takó tesnó mi je med dušami,
ki jih ne vidim,
sestra.

Med nami nikdar se ne sklenejo
v svetlem molku
roke sanj.

In je pesem kakor romar,
ki na okna trka,
da bi stopil v luč...
in je kakor plaha roka,
ki odgrinja zastor tih,
da bi našla tvoj smehlaj,
o sestra.

Na mojem čelu tvoja roka:
— smrt je bela kakor maj...

*

Oh, kako te vidim, sestra!

Nežnosti presvetlo bol trpim,
nato se sklonem in ihtim...

Jaz sem najmanjši izmed bratov,
sestra.

Bleda kakor od molka in sanj
si se iz dalje nasmehnila:
Dragi, zvoni...

Bolest je svetel mesec vrh noči.

*

Moja slutnja je v tempelj molitve šla,
da bi te našla.

Ne vidiš me, sestra?

Šel s teboj sem kot bolest v sanje.
Njih soj je daljina,
kjer si klečala
kakor da jokaš,
zamaknjenka sinja!

Kot tvoja stopinja
je daljna in lepa moja bol:
ne smem s teboj,
o sestra?

*

Tvoj glas je bil trepet zvonov,
o sestra:

— Kot med sinjimi meglicami
med angeli sem šla...
Iz njih je lilo vame trepetanje
in nisem vedela: tako boli
ali molitev ali kesanje...

Tako svetló in bridko.

Ihteč sem ob tebi za svoje blestenje se
zbala —
ah, dragi, ne! — ni name senca pala
od tvojih rok...

Ali me vidiš? Zakaj ihtiš?
Skozi angelov daljine
sem kot zvezdo iz sinjine
tvojo bol nosila...
in ti jokaš, ker blestiš? —

Tvoj glas je bil trepet zvonov,
o sestra,
ljubljenka sestra!

BOŽIDAR JAKAC: POSLUŠALKA PRI KONCERTU.

O, ZAKAJ VAS NI MED NAS?

MIRAN JARC.

V dvorcu zapuščenega gradu je ob svitu mesečine sedela petorica izbrancev. Prvi, ki je, udobno zleknjen v starem naslanjaču, kadil vitko cigareto in z ovojnici tankega dima vzporejal svoje izbrane krilatice, je bil nekdanj po vsej deželi slaven pesnik. Drugi je ždel pri peči kot trhlo drevo in oči so mu sijale v zamolkli bolesti — tudi nekdanj prav tako poveličan filozof, ki je za marsikako presenetljivo misel žrtvoval prijateljstvo ali ljubezen. Pri oknu je slonel slovit, a že pozabljen pripovednik, ki mu je nekoč bujna domišljija narekovala svežnje in svežnje povesti, ob katerih si je nešteto po delu utrujenih sladilo ure počitka. Njemu nasproti je sedel kritik, ki je leta in leta kot mravlja marljiv in oster ko osa primerjal in vzporejal besede svojih tovarišev. Peti pa se je sklanjal nad mizo, truden in zapuščen kot general brez vojske — pozabljeni voditelj množic. Sprva so se pogovarjali toplo, zavzeto, prijateljsko. Ubogi begunci, ki so jih ljudje ostavili, da so se morali zapuščeni zateči na samotni grad. Toda razgovor je postajal vse vnetejši, resnejši, razburljivejši in rezkejši. Drug drugemu so začeli očitati krivdo, da se je narod okrenil od njih.

Pa so se začuli lahni, plahi koraki, in nenadoma je vstopil mlad fant — pastirček. V zaduhli sobi je zadišalo po žitnih poljih in travnikih, ki jih solnce obžareva, mesečina hladi. In je zadišalo po svežem kruhu in sočni besedi, po žuljavih rokah in kmečkem ognjišču, po prešerni pesmi in vzdihu »Oče naš...«

Petorica je obnemela in se začudena ozrla v fantiča, ki jih je nagovoril: »Saj sem menda prišel prav. Vsepovsod sem spraševal, kje so oni, ki pišejo knjige, ki skladajo pesmi in oznanjujejo besede tolažbe in blagovesti. Vse dni in noči sem prebedel v koprnenju, da bi vas našel, ker bi se rad naučil tudi jaz zdraviti srca. O, zakaj vas ni več med nas?! Množice čakajo in čakajo, v molku se vdajajo brezupu, ker ni nikogar, ki bi jim povedal odrešilno besedo, da bi ozdravela njihova duša in bi se jim pokoravalo uporno telo.

O, pri nas se zdaj odigravajo strašne stvari: vojske in bolezni, požari in neurja, potresi in glad in smrt. Človek se človeka izogiblje in za kos kruha se spro in ubijajo v zavisti.

In sem se podal od sela do sela, da bi z lepo besedo in toplim pogledom otajal njih oledenela srca ter sem jim prebiral dela, ki ste jih napisali vi, o katerih sem nekoč čul, da ste vodniki ljudstev. Pa so me zasmehovali in se norčevali, češ, kaj nam brbraš neumljive, skrotovičene besede, jasno in glasno nam povej in pokaži, kaj naj storimo, pa te bomo radi poslušali. Da, prav imajo, sem si mislil in spoznal, da sem še neveden in mlad, in zato sem se napotil do vas, da vam vse povem in me naučite pravilno čitati svoja dela.«

Petorica se je lahko nasmehnila in pesnik v naslanjaču je zdolgočasen preložil desno nogo čez levo koleno in dejal: »Hm... Kaj naj ti povemo... Mi nismo za to, da bi poučevali ljudstvo... Če nas hočejo, tu smo... v delih, v delih!« —

»Toda saj vas ne razumejo... Saj jim knjige nič ne pomagajo...; nič boljši niso...«

In mu odgovori kritik: »Boljši? Hm... Kaj nam mar! Mi imamo povsem drug posel, da, da! Sicer pravijo, da naj izboljšujemo ljudi, toda — to se ne sme tako doslovno razumeti, temveč... temveč v nekem višjem smislu...«

Ker je bil kritik v zadregi, je nadaljeval filozof: »Zboljšati sploh ni mogoče...; dokaz: človek v vseh vekovih do danes. Človek je samo zver, samo zver in naše knjige so le... opojne kapljice, ki za hip uspravajo to zver..., samo to in nič več, konec. Nesmisel, nesmisel vse skupaj!«

»Toda, toda,« je fant vztrepetal, »čemu pa potem pravite, da ste vodniki človeštva?«

»Smo... pa v nekem višjem pomenu besede,« se je oglasil pesnik, »kaj nam končno mar, kako se imate tam doli. Vaše življenje nam je le vihar, ki udarja ob strune našega srca. In kadar ne bo več tega viharja — prestanemo sploh biti, ker naš obstanek zavisi samo od neurja in vojske med vami.«

Fant se je začudil in groza ga je obšla. V trenutku je vse razumel in neka davna, nejasna slutnja je zanj zdaj postala resnica. Ves je prebledel, potem pa je z neverjetno odločnostjo zaklical:

»Tedaj pa ste nepotrebni ljudje...; celo škodljivci ste..., ker se imate za vodnike, v resnici pa poznate le sebe!«

»Otrok,« se je skoro po vrsti oglasilo vseh pet, »kaj pa ti veš! Mi smo obhodili že vse dele sveta in prečitali vso učenost, ki jo je napisala človeška roka..., pa nas boš ti učil?!«

»Samo prosil sem vas, da pojdite doli in jim pokažite življenje, ki ga naj žive, da bodo srečni!«

»Naše delo je samo, pisati lepe stavke in... izvajati pravilne misli in sklepe in...«

»Toda ljudje ne verujejo samo pisani, temveč živi besedi, ki jo potrjuje življenje! Takega moža pa pričakujejo nestrpno in pred njim bi neskočno hvaležni padli na kolena...«

»Za to nismo mi in... saj si tudi sami ne znamo pomagati,« je filozof plaho pristavil in zavzdihnil.

In so fanta odslovili. Mladiču pa je brezmejno spoznanje stisnilo srce v trpljenju, da bi zakričal v vesoljstvo. Bilo mu je, kot da se je pred njim razsula ogromna, nebeška roža, ki ji je vse življenje prilival svojo srčno kri, — razsula se je, da je zažvenketalo kot drobci starih črepinj.

A v istem hipu se je v njem vzbudila prej neznan moč in samozavest.

»Živi, da boš pomagal trpečim,« mu je govoril neki skriti glas, »lepoto, ki si jo iskal v solčnih vzhodih in zahodih, v šumenju dreves, ki jih obliva mesečina, v podoknicah in na slavnih, — to lepoto ti bo stotero nadomestila radost, ki jo

boš občutil, ko se boš daroval tisočerm bratom in sestram, ki ječe še v verigah samoljubja.«

In ko je stopal v dolino, so ga divje ozarjali krvavi plameni na vseh štirih straneh sveta, njemu pa se je zdelo, da ga božajo ljubeče roke človeka, ki se mu zahvaljuje za izkazano dobroto.

O ČLOVEŠKEM NAPUHU.¹

† IVAN CANKAR.

Pogledal sem ji tisti dan v oči
in tam sem bral, da se je vse končalo,
vse do fermenta! Kar je še ostalo,
je komaj vredno pustih besedi.

O vsi svetniki! Saj boleš to ni,
blamaža je brezkončna! Še to malo,
kar je nogó na krovu držalo:
ponòs, še tega ni! Zakričal bi!

Tak kriči, vraga! Kaj boš s tem opravil?
Najboljše je še zmirom: sedi k mizi,
namesto da bi se moralno davil,

napiši testament, nato zagrizi
viržinko in hudič se bo pojavil —
zakaj če daleč ni, je morda blizi...

Vem, da je to sila slab sonet; vem celo,
da je nepotreben in da bi slovenska litera-
tura prav lahko izhajala brez njega. Ali pameten človek pogleda in obrne devetkrat vsako stvar, predno jo zavrže. Ta zanikrni sonet razodeva najhujšo slabost slovenske duše; razgalil jo je do kraja. Nekoč sem nameraval napisati prav lepo povest, tako namreč, da bi jo postavil svojim bratom za ogledalo. Hudo sem bil potr, ko sem razvidel, da je ta lepa zgodba že zdavnaj napisana. Prvikrat v življenju se mi je primerilo poželenje, da bi naskrivaj posegel po tujem bogastvu. Naj se zgodi v božjem imenu!

Legenda je švabska, pravijo. Po mojem pa je vzknila iz tal doline šentflorjanske. Ta edina rodi rastline take sorte.

Jezus je hodil po svetu, prišel je tudi k nam. Kraji so bili tako bogati, da se je sam začudil; kakor da jih je bil čisto ponevedoma ustvaril. Šel je, šel po cesarski cesti; njegovo srce je bilo tako zvrha polno

¹ Nahajala se je med papirji, ki jih je po pisateljevi smrti odkupil msgr. K. Cankar od njegove bivše gospodinje na Rožniku. Op. ur.

ljubezni, da je gledalo in iskalo, kam bi dalo svoj blagor.

Na kantonu kraj cesarske ceste je sedel človek in je bridko jokal.

Jezus je stopil k njemu in ga je milo vprašal:

»Kaj ti je, mož, da tako bridko jokaš?«

Človek je zmajal z glavo, ni pogledal, nič odgovoril.

Jezus pa se je nagnil k njemu in je rekel nadalje:

»Povej, kar je, da ti morem pomagati!«

Človek je rekel v svoje mokre dlani:

»Meni ni pomoči ne na zemlji, ne v nebesih!«

Jezus se je zgrozil in je rekel:

»Jaz sem Jezus, tvoj Bog! Kdo si?«

Zaihtel je človek in je odgovoril:

»Slovenec sem!«

Takrat se je Jezus sam bridko razjokal in je šel dalje po svoji poti.

Ta zgodba se je vršila, ko je hodil Jezus po cesarski cesti; resnica je, da hodi še zmirom.

Nekoč sem se pomenkoval s tovariši, kako bi pač bilo z nami, če bi velik potres razmaknil zemljo. Koj so bili obrazi hudo resni in žalostni. Nisem se toliko začudil obrazom, bolj besedam. Vsi so rabili v svojih stavkih trpežno obliko, druge niso poznali. — »Kaj bodo z nami napravili?« — »Kaj nam je sojeno?« — »Kdo nam bo gospodaril?« — Prav nikomur ni seglo v misel, da bi rekel »bomo« namesto »bodo«. Z mnogoterimi križi in nadlogami je Bog obsenčil slovenske ljudi, napuha pa jim ni dal. Janez Trdina, ta Slovenec do konca nohtú, je zaradi ponižnosti nesramno pristrigel svojo najlepšo bajko. Vsled golega spoštovanja do Janeza Trdine sem to bajko spet ustanovil, kakor se spodobi.

Neki graščak, ne vem kateri, je bral Shakespearea in to ga je zapeljalo v tako nespamet in prešernost, da je hotel spraviti v sramoto kmetiškega fanta, ki mu je bilo Matjaž ime. Upijaniti ga je dal, nato pa zavleči trdega na grad. Tam so ga položili na gosposko posteljo, so ga preoblekli v žido in žamet, na mizo so mu dali grajski pečat ter vse pravice in vsa gospostva. Ko se je tako zgodilo, sta se peljala graščak in žena povedat sosedom, kaj da sta ugenila. Do te ure prede Trdina

svojo bajko in prav malo dalje. Dalje jo predem jaz.

Matjaž se vzdrami, se prelekne ter pravi: »Hudiča, naš gospod je pa Shakespearea bral!« — Potrka s pestjo na zid: »Nesnage, sèm!« — Pride ženska, pohujšana babnica, ki so mu jo po krivici dali za ženo. »Tak ti da si moja žena?« — »Sem, ljubi moj Anzelj!« — »Saj sem mislil, da me bodo krstili za Anzeljna; gosposko ime je, doto ima! Torej ti, ki si po grajski pravici moja žena, ti pohujšana babnica, prinesi mi vina! Kajti prevdari in zapomni si, da je kozarec vina na tešče najboljšo zdravilo zoper vse bolezni; stori človeka pogumnega, zapodí strahove!« — Šla je in prišla, prinesla vina. »Zdaj, ti pohujšana babnica, pa se izgubi! Ker mož je zato na svetu, da dela, žena pa da žre in spi!« Šla je.

Nato je sklical vse, kar jih je gomazelo po grajskem dvorišču. Na druge se ni kaj ozrl, debelega valpta je sunil v trebuh. — »Kradel si!« — »Nisem!« — »Si! Trebuh te razodeva! Zdaj sedi tja, glej da stola ne polomiš ter piši: Jaz Anzelj, graščak te graščine —« Valpet je izbuljil oči. »Kaj?« — Še komaj je dihnil, ga je Matjaž nemilo potrkal po trebuhu. — »Jaz, Anzelj, graščak te graščine, sem se enkrat za vselej spokoril, se odpovedal vsem posvetnim izkušnjavam ter pojdem v kloster. Grad in kar je notri in zraven, zapišem tistim, katerih je: kmetom, ki sem jih tepel. — Zasuči pero, valpet, udari pečat!«

Valpet je zapisal in zapečatil. Nato ga je Matjaž uklenil, koj za njim pa še druge postopače, ogleduhe in prirepnike. Ter je pahnil vse v globoko ječo, kjer ni bilo ne solnea, ne kruha. Svojo krivično ženo je dal obleči v raševino ter jo še obsodil, da bi morala vse svoje ljubo življenje stati na vrhu grajskega stolpa in živeti ob samih žgancih, ki jih ni marala; najbolj pa se ji je zamerilo, da jo je ob grdem slovesu krstil za Cizaro.

Ko je vse to po vesti in pameti napravil, je sklical kmete, jih je nasitil in napojil, jim razložil, kako in kaj. Kmetje so zijali nastežaj, nazadnje pa so zavpili vprek: »Bodi Matjaž naš graščak in kralj!«

Matjaž, ki je take besede slišal, se je neznanu razhudil:

»Prokleti koštruni! Enega psa ste imeli, da je lajal nad vami, že blekečete za drugim! Koštrun je koštrun!«

Zajahal je konja ter jezdil na hrvaško stran. —

Tisti sonet je bil postavljen na začetek tega modrovanja zategadelj, ker je znamenje malodušnosti, ki se izpričuje v vsem, kar delamo in mislimo. V ljubezenski zgodbi in v tisočletnem trpljenju. Ta malodušnost bo rekla nekoč, bo rekla v imenu najlepšega naroda:

»Ne zamerite, gospodje, da umrjem!« —

POJOČI RUDARJI.

STONE SELIŠKAR.

Lučke gorijo po holmih, same svetle sestrice,

kakor da bi se zvezde spustile v ta črni kraj; temne hiše spe in tovarne dremljejo pod valovito odejo črnih in težkih saj.

Včasih pesmi rudarjev v nočeh zadrhte, pesmi pijane — in vse, vesele in žalostne, so si enake —

ter so naenkrat povsod; na oknih, pod stropi —

končno se z majhnimi krempeljci zasidrajo v oblake,

kjer brne še drugo in potem tretjo noč med vzdihom okostenelih sirot in krvavečih porodnic, med trepeti obupajočih vdov in počrnelih deklet

kakor pogubljenih mornarjev prežalostni klic.

Kolikokrat sem zahrepenel: »Če je to pesem, o, pojoči rudarji, da bi vsaj žalostna bila!« To pa še pesem ni! To je samo šumenje, rahlo šumenje, okoli vaših src napeljanih transmisij.

NAŠA BESEDA.

FRANCE BEVK.

Žolč je v meni, pa bi rad napisal besedo v ljubezni. Žolč nad tistimi, ki so sključili hrbtenico vselej in ob vsaki priliki. Kadar molijo, še molijo le zato, da bi jih dosegla pohvala božja, proti svojemu bratu so Kajni. Žolč tistim, ki se sebe sramujejo in se ustrašijo lastnega

glasu, kadar se zaleti iz zlovoljnih ust, ki takoj plaho in ponižno zatrepetajo: Saj nisem hotel! Oprostite.

Ljubezen pa tistim, ki jih je obiskalo trpljenje in so zrele sočna jagoda, ki varujejo svojo lastnino kot zadnjo kapljico srčne krvi. Kadar molijo, molijo vroče, kadar te objamejo, te objamejo z ljubeznijo, brez hinavstva in brez strahu...

Ne vem, če je potreba natezalnice, da človek postane tak. Vem, da siti toži o lakoti, da se bogatin sramuje belega kruha in blagruje siromaka, ki grize skorjo.

Kadarkoli čujem sito tožbo, me pretrese, kot me pretrese, kadar se izvije iz tihih polnočnih ulic ali raz solkansko polje strašna slovenska melodija, ki je tako lepa in tako žalostna, najlepša in najžalostnejša v svoji pijani neubranosti in v svoji samoti vprav v polnoči. Kakor da se je prebudila nekje v črni daljavi skupina krivenčastih murv in toži vso prestalo bolest nočni temini in razodeva vse solnce in vse dni, ki so šli čeznjo.

Včasih stisne človeka globoko v srcu kot med dvema kamnoma, da planem izza mize in moram iti v polje, v prve cvete, v šum Soče in skrivnost senc ob dolgih spanja željnih njivah. Grem, grem, kot bi krožil po žilah lastnega telesa, samo da najdem pokoja in utešim grozo samote in čuvstva slabosti.

Kot drobne kaplje padajo vtisi name, v čudno pisanem mozaiku raste ta ljubezen in pogum.

Ob dolgem zidu hodita dva gori in doli in zdi se, da sta eno. Posluhnem in se začudim. Še se razodeva ljubezen v naši besedi, ki je najlepša takrat, kadar je najmehkejša, ne za povelje, za ljubezen ustvarjena.

Utihnili sta. Ko sem ju polglasno pozdravil: Dober večer! in pospešil korake, se me nista sramovala, kot da sem pravkar stopil iz njunih src in vem vse...

Ko se je ob križpotju moje blodne poti razdelila krivenčasta murva na dvoje in je druga polovica stopila na cesto in šla dalje, sem pohitel za njo.

Za ovinkom sem jo ustavil: »Kam greste, gospodična?«

Nje toplino sem čutil, nje sapo in utripanje žil, ko mi je odgovorila:

»Od brata... V ječi je...«

Za prvimi sto koraki molka mi je povedala vse, kot da sem njen brat. Ni bil njen brat v ječi, njen fant je bil. Sredi plesa so se vstopili in so zapeli pesem in niso hoteli beračiti zanjo. Pristopil je golobrad orožnik, kdo je dovolil pesem, ko je bil samo ples dovoljen; tako je zapisano na papirju. Dvignil se je eden izmed njih in dejal: »Kar je naše, je naše na vekomaj; po čemu je treba dovoljenja za pesem, če ni potreba dovoljenja za življenje?«

Nato so ga vklenili po postavi, ki ni ne božja ne človeška in so jo sami naredili. V ječi je. Še z njo je komaj spregovoril. Pel pa je pesem še v ječi.

Ko sem v noči razmišljal o tem, sem se spomnil na postajo velikega mesta in na ženico, ki je zavita v ogromno ruto begala po peronu: »Kateri vlak pelje v naše kraje?« Nihče je ni razumel.

»Kam greste, mamica?«

Tako me je pogledala, da me še danes boža njen pogled, oklenila se me je, kot da sva že stara znanca, v hipu sva bila prijatelja in dejala mi je: »Moj sin!« Nikdar nikoli nisem slišal te besede s tako ljubeznijo izgovorjene. In ko sva izmed množice vlakov izbrala enega in sem se poslovil, me je objela: »Samo, da sem našla svojega človeka...«

Hotela je reči: našo besedo. Objela je njo, ne mene; če bi je ne bilo sram, bi jo bila tudi poljubila. In če še živi moja podoba v njenem srcu, je to podoba naše besede in ne moja podoba, zakaj po imenu me ni vprašala.

Spominjam se, da je dejal nekdo, sebe in ljudi naveličan: Blagor njim, ki vprašujejo samo, katere besede si. Če sta ene besede, sta si brata. Kdo izmed nas bo vprašal po drugem?

To je le par žarkov tiste velike luči, ki so jih nekateri zaklenili v srcé, ločeni od solnca in jih nosijo kot plamenčke pred seboj, da ne zaidejo. Kakor kresovi ljubezni, edino bogastvo, čudodelna vez, ki spaja vse, kakor se spajajo drevesa v koreninah. Po čudovitih ovinkih in nerazvozljanem načinu doteka nova svetloba v plamenčke. Nihče ne zine skrivnosti, vsak jo vé, vsak jo občuti, kot občuti mlada kri pomlad.

In zakaj sem povedal to? Komu so izgovorjene te besede? Zaljublencema, ki si

šepetata obljube v naši besedi? Fantu, ki prepeva v ječi, starki, ki bega po ogromnem kolodvoru?

Vsem malodušnim, ki sramotijo sebe in ugašajo lasten kres, da bi se greli ob tujem ognju. Kaj boste dali bratom v samoti, ki nosijo boječe plamenčke s seboj, ko ne bo več dotekala luč od tam, kjer je stalo ognjišče? Kam bo šla ljubezen, ko ugasne zadnja strašna in lepa pesem, ki jo poje polnoč čez solkansko polje, kot bi jo pele murve? Nihče več ne bo pel v ječi radi naše besede, ne bo begalo deklet po nočni temi, ko bo šlo z obiska...

V lajež psov, v šumenje Soče, v strašno opustošenje srca in duha bomo hodili, ko bo pošlo olje, ki je dotekalo iz vas, ki niste poznali bridke ljubezni s prebodenim srcem in s trnjem ovenčane glave.

Če bi jo poznali, bi niti za hipec ne vadljali zanjo pod našim križem... Mi pa varujmo lučce, naj gorijo tudi tedaj, ko solnca ne bo več...

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

PREVEL IN RAZLOŽIL J. D.

III. del: RAJ.

Spev XII.

V enajstem spevu je dominikanec sv. Tomaž Akvinski proslavljal ustanovitelja frančiškanskega reda, sv. Frančiška Asiškega (in na koncu grajal nered v redu dominikancev); ko svoj govor konča (govornik proti koncu povzdigne svoj glas!), prične zbor dvanajstero svetnikov (kterih eden je tudi sv. Tomaž) zopet rajati; pesnik njih sveto kelo primerja z vrtečim se mlinskim kamenom (la santa mola); a v tistem hipu prvega obda in oklene drug venec svetnikov, kakor časih eno notranjo mavrico obda in oklene druga, zunanja, in pesnik čuje iz obeh krogov petje, za toliko divnejše od zemskega, za kolikor je naravnost

sijoča luč solnca močnejša od odbijane. Zunanja (druga) mavrica je kakor jeka prve. (Nimfa Jeka, grška Echó, je takó venela vsled ljubezni za Narcisom, da je ostal od nje samo glas.) Vv. 1—21. Ko utihne petje in ples obeh vencev, izpregovori neka luč iz drugega, novodošlega venca, frančiškana sv. Bonaventura, slavni redovni general in pozneje kardinal (1221—1274), da proslavi sv. Dominika, ustanovitelja dominikanskega reda. Dante se takoj obrne proti govorniku, kakor se igla v busóli vedno obrne proti severu. Vv. 22—30. Preden prične pripovedovati življenje Dominikovo, razloži nagib, zakaj hoče govoriti: nagib je medsebojna ljubezen nebeščanov, in tako je sv. Tomaž iz te ljubezni opeval sv. Frančiška, iz istega nagiba hoče sv. Bonaventura peti o sv. Dominiku; ker sta sv. Frančišek in sv. Dominik družno delala za sv. Cerkev, se morata tudi družno proslavljati. Vv. 31—45.

Verzi 46—105 proslavljajo življenje sv. Dominika. Rodil se je (l. 1170) v Španiji, odkoder duje zefir (v. 46), v mestu Kalarogi v Kastiliji, ktere grb je imel grad (Kastel) z levom nad gradom in pod njim. Materi se je pred porodom sanjalo, da je rodila bakljo, ki bo zanetila požar po vsem svetu. (Vv. 58—60.) Botra pa je pri krstu videla, da na čelu deteta sije zvezda. (V. 61 nsl.) V življenju se je sv. Dominik boril za seme, iz katerega je vzklilo onih štiriindvajset bili, svetnikov, t. j. boril se je za krščansko vero. Proti krivovercem (Albižanom) je planil kakor hudournik, ki plane s hriba. (97—102.) Ko je l. 1221 sv. Dominik umrl, so delovali njegovi »dediči«, dominikanci, že v šestdesetih samostanih; deset let pozneje je bila njegovemu redu poverjena inkvizicija. (103—105.) Nato primerja sv. Bonaventura oba ta redova s kolesoma bojnega voza, v katerem se bori Cerkev, ter z obžalovanjem izjavlja, da frančiškanski red ne hodi več po kolesnici, ktero je zaoral sv. Frančišek. Vv. 112, 113. (Obenem rabi primero o vinu in sodu: Prej je bil naš red kakor dobrodišeč vinski kamen, t. j. vladalo je bratstvo in edinstvo; zdaj je pa v sodu plesen, t. j. v redu je nesloga in needinost. V. 114!) Kar popolnoma se je spridil naš red; kakor noga je, ki se ji je stopalo nazaj zasukalo. No, sodni dan se bo pokazalo, da je bilo med redovniki ljuljke več ko dobrega zrna, takó da bo takorekoč prostora zmanjkovalo; takrat bodo obžalovali, zakaj niso bili pšenica. (V. 118 do 120.) V Dantejevem času sta se borili dve struji v frančiškanskem redu druga proti drugi: konventualeci (voditelj Matija iz Aquasparte) so bili preohlapni, zoper strogo uboštvo; spirituali (voditelj Ubertino iz Casala) so bili za prvotno strogost reda.

Končno našteva sv. Bonaventura še enajst drugov iz svojega (zunanjega) venca: 1. Iluminat, eden izmed prvih učencev sv. Frančiška in njegov spremljevalec v Egipt; 2. Avguštin, provincijal franč. reda (13. stol.); 3. Hugon (roj. 1097), menih v samostanu sv. Viktorja v Parizu, mistik, bogoslovni pisatelj; 4. Peter Comestor (t. j. Jedè), ki je knjige kar požiral, bil kancelar pariške visoke šole, † 1179; 5. Petrus Hispanus, pozneje papež Ivan XXI. († 1277), pisatelj dvanajstih knjig Summae

logicales; 6. svetopisemski prerok Natan; 7. carigrajski patriarh sv. Ivan Zlatoust, † 407; 8. Anzelm, nadškof v Canterbury (1034—1109), otec skolastične znanosti; 9. Donatus, slavni slovničar, čigar latinska slovnica je tvorila prvo med sedmerimi t. zv. svobodnimi vedami, trivium (3) in quadrivium (4); 10. Rabanus Maurus, opat v Fuldi, potem nadškof v Mogunciji (766—856); 11. opat Joahim di Fiore (1130—1202), ki je pisal razlago Skrivnega razodetja; učil je, da je Bog Oče vladal v starem zakonu, Bog Sin da bo vladal do l. 1260, in potem se prične vlada Svetega Duha, t. j. večna Ljubezen, ki bo ves svet preobrazila.

In komaj oni blaženi je plamen
glas dvignil bil, da slavospev svoj sklene,
spet zavrti se sveti mlinski kamen;

4 a preden se popolnoma okrene,
obdá ga drug ter v ritmu z njim se zлага
in petju, ki za toliko Sirene

7 in Muze naše, pevkinja, premaga
v sladkosti grl, za kolikor v premóči
je solčne luči nad odsevom snaga.

10 Kot mavrica ob mavrici se boči
skoz dežni oblak, enakih boj, vzporedno
(če Juno zove deklo si pred óči);

13 in vznikne iz notránje vnanja redno,
kot vznikne iz skalovja nimfa Jeka
(ki izhiral je za ljubavjo bedno);

16 in da ne pride — uči še zdaj človeka —
odkar je zveza z Noetom storjêna,
nič več vesoljna plima in oseka:

19 takó iz tistih večnih rož spletêna
sta venca dva tam naju ovijala,
kot notranji, kot vnanji vzporejêna.

22 Ko kólo sta v preradosti rajála
en čas, pojoč in v zubljih vzplamteváje
in srčno med seboj se pozdravljala,

25 obstala sta, enodušno soglašáje,
kot veke to storé, po naši volji
se hkrati zapiraje in odpiraje.

28 Iz srede neke luči v novem kóli
pa vstane glas, ki k sebi oči mi krene,
kot sever krene k sebi iglò v busóli:

31 »Ljubezen, ki smo svit lepote njene,
je proslavila našega prvaka;
proslávit vašega, zdaj sili mene;

34 kjer eden je, naj drugi z njim koraka;
v življenju sta se družno vojskovala:
naj slava zdaj obseva ju enaka.

37 Ko vojska Kristova, ki kaj ga stala
je njé oborožitev, mu sledila
je leno že, boječa četa, mala,

- 40 je — v skrbi zanjo, ko se je drobila, —
Vladar, ki tron vekóv ima v posesti,
iz milosti, ne, ker je zaslužila,
- 43 junaka dva poslal svoji nevesti:
privedla ljud, ki zgrešil bil sledú je,
z besedo, zgledom sta k Bogá zavesti.
- 46 V deželi, ki zefir z nje sladki duje,
da cvetje vse razpihne pomladanje,
ki z njim Evropa v vesni se posuje,
- 49 in kjer ni daleč proč valov bučanje,
kjer — trudno od potí prek nebokroga —
se solnce v neki dobi vtaplja vanje,
- 52 stoji presrečno mesto Kalaroga,
pod grbom, ki dveh levov je nositelj:
podjarmlja eden, drug — ležeč — uboga.
- 55 Tam vere se krščanske je ljubitelj
rodil navdušeni, borivec sveti,
mil svojcem, strog sovragom osvetitelj.
- 58 In komaj jame v materi živeti,
mu dušo tàk napolni božja sila,
da mora se v prorokbi razodeti.
- 61 In ko zaroka se je izvršila
med vero in njim v krstà vodi studéni,
kjer raj sta si kot doto podarila,
- 64 je botra, rekši »da!« v njegà imeni,
v snu uzrla čudo dela mu in plóda
in dedičev; in da bitja bistvéni
- 67 bi znak v imenu bil že, z nebosvoda
navdih je dan bil, ga imenovati
»Gospodnji«, ker bil ves je last Gospoda.
- 70 D o m i n i k mu imé je dala mati;
vrtnar je bil, ki izbral si ga je K r i s t u s ,
pomaga da mu vrt obdelovati.
- 73 Oznanjal je, kar vélel mu je K r i s t u s ;
ljubezen prvo imel mu je užgati
svèt prvi, ki ga priporočal K r i s t u s .
- 76 Večkrat ponoči, ko bi moral spati,
je ždel na tleh; prestrašeni dojníci
ko da: »Vto sem prišel!« je htel dejati.
- 79 O oče mu, zvan Feliks po pravici!
O mati, zvana iz Pisma po Joani,
kar »Bogu mila« se velí v resnici!
- 82 Ne za ta svet, ki muči zanj z možgani
se ljud, učeč se prava, medicine,
ampak iz želje po resnični mani
- 85 se brž je vzel do doktorja višine
in sklenil, da vinograd bo obhodil,
ki usahne, če se viničar ne brine.
- 88 A Sedeža, ki uboštvu p r e j rad ugodil
resničnemu je, — Stólica ni kriva,
le tisti, ki sedi, je z nje zablodil! —
- 91 ni prosil polovice od beriva
in ne dohodkov praznih beneficij,
ne desetín, ki ubožček jih dobiva,
- 94 no dovoljenja, da prot neresnici
borit se sme za seme, čigar bili
— njih štiriindvajset — glej, so ti pred lici.
- 97 V njem volja in učenost sta se družili
in tàk — poslan od papeža — mi plane
— neurnik, čigar vir v visoki špilji —
- 100 nad skrite v gošči krivih ver kristjane
in tja z največjo se močjo zažene,
kjer najmanj njih upor se mu ugane.
- 103 V potočke se razlil je razdeljene;
vrt z njimi se katoliški namaka,
zelí se z njimi hranijo zelene.
- 106 Če e n e g a kolesa čud je taka
vozà, ki v njem se Sveta Cerkev brani
s premago vragov notranjih, enaka
- 109 pač mora biti čud na drugi strani
kolesa d r u g e g a , ki jo proslavil
Tomaž je malo prej v besedi izbrani.
- 112 A kolesnica, ki jo je napravil
platišča rob, se je porazgubila;
le plesen vinski kamen je ostavil.
- 115 Družina prej zvestó mu je sledila,
a zdaj — petó tam zdaj ima stopálo,
kjer prste prej: tàk noga je krenila.
- 118 Kdo slabo je sejal, se bo spoznalo
v dan žetve: kókolj tožil bo nečisti,
da zanj prostora v kašči je premalo.
- 121 Sicer priznam, da še dobé se listi,
če naše prelistavaš letopise,
z nadpisom: »Sem, kot biti moram, isti.«
- 124 No, z Aquasparte tákov ne dobi se
niti s Casál: Pravila ta razklada
preozko, prêveč o n i od njih dalji se.
- 127 Bonaventura iz Bagnoregio-gradà
sem jaz; preziral skrb sem svetu vdano,
živeč visosti svetega úrada;
- 130 Iluminát in Avguštin sta z mano:
bilà sta, ko nogé so se sezule,
Bogu prijetna s haljo opasàno.
- 133 Sankt-Viktorski Hugón je poleg tu-le;
Peter Coméstor in Peter tu žarita,
čigar so knjige dvanajstere slule.
- 136 Proroka Natana, metropolita
Krizostoma, Anzelma zreš, Donata,
čigar se knjiga v šolah najprej čita.
- 139 Rabán je tu; tik mene zreš nam brata,
ki duša mu proroška bila dana,
Kalabrijca, Joáhima opata.
- 142 Slavít tàk znamenitega dvorjana
me brata je Tomaža vzpodbudila
beseda ognjêna, tàk spoštljivo izbrana,
- 145 in z mano t o je družbo privabila.«

PROSVETNIDEL

KRONIKA.

STANKO MAJCEN.

»S tem pa seveda še ni rečeno, da so njihova dela absolutno dobra. Nasprotno, skoro vsa kažejo, da so plod ponesrečenega iskanja večne lepote. Toda to je najbrže neobhodno potrebno, sicer bi ne bili ljudje...«

Predme je stopil mož navihnenih brkov, na mestu obraza je imel trikot, iz rokavov so mu dreveneli prsti liki kremplji pravkar zarezanega petelina. Hrknil je in je zahteval list, ki sem ga držal v roki. Avra njegove osebnosti — bila je nedelja in bilo je v kavarni — je bila nekako avra ljudi, ki ne poznajo prijenjanja. Prosila me je ta roka, naj imam toliko sočutja s seboj in naj se pokorim ukazu, sicer bi se zgodilo, kar bi se zgoditi moralo. In vedel sem, da stoji za njim, gigantno razprežena ko polarna svetloba na severnem nebu, neumrljiva glorijska neumrljivega A. O. K. In vedel sem, da je upokojen major.

Toda to ni važno. Zgrabi te, če stopi danes predte žurnalist in občutiš isto. Polarna svetloba, mrzla ko led, ugasne, nebo zažari, kot da se je po nevidni gosti mreži žil in žilic prelilo pol morja krvi... in je ta apokaliptična zarja zarja vzhajajoče moči, sedme velesile, ki je umrla in zdaj pomlajena vstaja. Otvarja pa novo poglavje v zgodovini človeštva, pričinja pa nov list kronike o izdajstvih nad človeškim duhom... Pretresljiva je ta vizija in ni ga kotička, kamor bi ne segala krvava luč žurnalje. Konice prstov ti liže pri delu, ustnic se drži, visi na trepalnicah, in če si v blaženi samopozabi poiščeš lice, da bi jih poljubil: madež je na njih pred tvojim poljubom.

Vprašal bi, ali so se krvave pege že osušile na rokah, ki so s peresom vodile vojske zoper vojske, narode zoper narode, zasliševale (— da, z rokami! —) ranjence, kaj so občutili, matere, kaj se otrokom doma sanja, velike mojstre streljanja in vešenja, kdo jih je vzgojil in kaj sodijo o bodočnosti? Vprašal bi, ali so se že zaprle rane, ki so jih ti ljudje, ta črna četa menihov-vlastomolcev, otrovali s črnolom; ali se je že usmilil sok vsega življenja in je zopet napojil možgane, ki so iz njih iztisnili zadnjo kapljo krvi, in ali se je že dvignil duh, ki so ga pobili z argumenti, držečimi za večnost, vpričo oznanjene potrebe, da se duh za pet let zatreti mora —: da si zdaj upajo vzeti v roko slovensko pismo, slovenskega literata za uho in ga, praznično

oblečenega — jajčnik se še drži ust nebogljenca nebogljenega! — predstaviti zboru tet in stricev, kumov in snah, zetov, tastov, očetov in mam vsega slovenskega naroda v nedeljo popoldne pri kavi?

»Nasprotno, skoro vsa kažejo, da so plod ponesrečenega iskanja večne lepote.« Dela namreč. Mož misli, da smo doslej prodajali slanino. »Najboljši slovenski pisci... molče.« Molče zato Trubar, Prešeren, Levstik, neki Erjavec, krivokraki Trdina, golšasti Tavčar in kar je še parazitov naše javnosti, ker »jih muči neusmiljeni boj za obstanek in jih sili k molku, ob enem pa tudi k temeljitemu premišljevanju. Omenjamo n. pr. svetovno vojno...« Da, omenjamo jo in ne vidimo, da one tam že duši odpor, grabi gabež in si ne morejo pomagati iz situacije.

Postavi žurnalista pred vojno in po njej na tlak in pazi, ko mu bo veter zbil klobuk z glave! Padla bo s klobukom tudi inteligenca... In vse, kar takisto rahlo na njem sedi, od kar od šestih zvečer do enajstih ponoči ukazuje stroju in narekuje, kaj se bo jutri zgodilo. In vse, kar se ga takisto rahlo drži: Čast, ki jo daje in jemlje v tistih svojih vrsticah, ki so kakor sledovi ran, nabrazdenih počaščencu na pleča. Ime, ki ga po potrebi tudi skrije za odgovornega moža, očito edinega moža v uredništvu. Preteklost ki mu jo kolegialne priče potrde; ki nečedna gine kot sneg pod solncem, odkar je »poklican«, da s časnikom ustvarja čas, gnete bodočnost v članke, ki zarana ozarjajo mesto, utira pot skozi divjino dogodkov usodi, o, tako majhni usodi majhnega naroda.

Pazi, pravim, ko mu bo veter zbil klobuk z glave... in ko je vse zapored na tleh, oglej si ga, kakršen je ostal, in povej, kaj vidiš! Ne samo pri nas, po vsem svetu je žurnalist iz tira vržen literat, čigar dela, ne vsa, kažejo, da so plod ponesrečenega iskanja večne lepote. Tihe duše so, ki so v trpljenju zrasle velike, v zatajevanju in odreki postale toliko močne, da so našle rešno pot... k listu. Le tako je umljivo, da zdaj »s kulturnega stališča cenijo sploh vse ljudi, ki se kulturno udeležujejo; kajti vsi so pionirji narodne kulture.« Predvsem sebe. Predvsem sami so pionirji...

Njim je klobuk zbil veter, svojega pa snemi sam in se jim pokloni! Zakaj zid so, ki je postavljen med tebe in publiko, zato da bi te ta publika bolje slišala. Na tem zidu sloni lestev, in da moreš k njim, ki bi jim sporočil vročo pošto srca, moraš prej do njega, ki vrh lestve na zidu sedi, viden tem in onim, zlasti pa publiko. Publika mora videti, kako se ti pred mogotcem vrh zidu prikloniš, kako iz njegovih rok prejmeš venio in imprimatur in

misijo in marko in patent in firmo in menico in popotnico za večnost, preden stopiš pred poslušalce. Če te spodaj ne preseče še človek, poverjenec onega na zidnem prestolu, in te ne preišče, ali si pač spraval legitimacijo in je nisi potajil...

Ali je vizija, ali je mora, ali mi, bolnemu, halucinira uho? Tempelj. Na dragocenih preprogah vrste okroglih hrbtov, prepotenih pleč, pleša pri pleši. Tudi mlade glave so vmes z grivami liki levje. Molijo. V taktu zibljejo telo, zrak se ziblje in ornamenti na stenah neso to zibanje v neizmernost. Daleč naokrog ni živega bitja. So na otoku, so se zatekli v samoto, smo sredi mesta in sveto opravilo samo ustvarja toliko distanco spoštovanja? Nastaviš uho in razločiš med mrmanjem: »Par nobile fratrum, par nobile fratrum...« Vsi: »Par nobile fratrum, par nobile fratrum...« Prednji molivec moli, za njim moli ta čudna verska občina venomer isto. Približaš uho in iz črnega momljanja, neutrudnega ko vrelec, se izluščijo besede, že svetlejše, že jasnejše: »Caveant consules!« Molitev dvigne roki, prebeli roki, in je kakor žena, klečeča do neba. Zvezdna je svetloba teh rok, zvezdna svetloba molitve. Zdajci kot da se je odprlo žrelo: snežen oblak kot steber, tri sto mečev visoko, blisne proti nebu. To ni več molitev, to je že upor proti vsedobremu bitju, ki mu je srce trje od jekla. Poslušaj in slišiš: »V kalnem ribari, v kalnem ribari...« In zopet čisto in zvonko, kot bi pozvanjale duše zveličanih, kerubimi in serafimi pred obličjem Gospodovim: »Caveant consules!« In zopet —: »V kalnem ribari, v kalnem ribari...«

»Dà, z ljubeznijo govorimo o njih, seznanjamo jih z ljudstvom, in če je potrebno, jim dajamo tudi nasvete.« A kdo nas reši vizij, kdo izbriše smrtonosne podobe in dá vročnemu očesu, blodečemu po oskrunjenih poljanah duha, — vejico zelenja, da počije na nji? Vizije ni konec. Bili so časi kuge in lakote. Levinja je vrgla mladiče in vsak je imel tri glave. Iz žrel so sikali jeziki, sedemkrat precepani, in bil je ukaz, naj škodijo ž njimi. In planili so jezdeci čez svet, trije jezdeci: eden s peresom, eden s črnolom, eden s praporom: Svoboda tiska. Kamor je udarila podkev, je venela trava, usihal je studenec in na koži ljudi so se odpirala uljesa. Podili pa so pred seboj narode in ljudstva, kralje in cesarje, parlamente, ministre, odbore, banke, družbe in društva, denarnike, filozofe, politike, poslance, brivce, natararje, stojničarje, tržne nadzornike, kanonike in cerkvence, kulturnega delavca in literata in ubogo paro poeta. Kdor ni vstal in bežal, je pal pod kopita ali ga je zmečkala množica. Begunci! Poljana, ki je doživela to strahotno kavalkado splašenih, izkoreninjenih, do oblakov razproženih rodov, pa je pošev visela v prepad. Že temni globina, že veje hlad sten, ki padajo neznano globoko...

Če je še kdo, ki si je konec zamislil drugače, ki čuti, da se bo drugače iztek napredek vse materije, ruin vsega duha, naj vstane in naj izpregovori. Če ga ni poslal Sören Kierkegaard, zadnji veliki kristjan, če mu iz globine let, borcu za boljšo bodočnost, Sören Kierkegaard ne moli roke. Njegova beseda, plod posrečenega iskanja večne lepote, pa je taka: »Bog mi je priča, da nisem krvoloč in da se čutim odgovornega pred Njim kakor malo-kdo. Vendar, vendar bi prevzel nase odgovornost in bi zaukazal ogenj, če bi se le poprej kar najskrbneje, kar najvestneje prepričal, da pred puškami ni živega bitja razen — žurnalistov.«

MLADOSTNA SLIKA PRIMČEVE JULIJE.

DR. FR. MESESNEL.

»Dom in svet« je prinesel leta 1921 posnetke Julijinih slik z obširnimi članki dr. Steléta, dr. Kimovca in dr. Žigona, ki so izčrpno poročali o postanku slik in zaključili njih število. Po naključju mi je prišla v oktobru leta 1922 pred oči dosedaj neznana slika, ki predstavlja osemletno Julijo in njenega približno enajstletnega brata Janeza Primca. Slika je last gospe Julijane Schwikert, roj. baronice Rechbach, Julijine vnučkinje, ki jo je prejela od svoje matere kot rodbinski spomin. Po rodbinski tradiciji je nastala v Julijini mladosti in jo je Julijana Rechbach prejela od svoje matere. Ker je že dolgo sorodnikom iz oči, so popolnoma pozabili nanjo in zato tudi dr. Kimovec ni ničesar zvedel o njeni eksistenci. Gospa Schwikert je ni nikoli skrivala in je dala dovoljenje za objavo slike, ki se nahaja v Vipavi, z vso ljubeznivostjo in brez oklevanja. (Sl. 3.) Slika, v velikosti 80 cm × 55 cm, je slikana z oljnatimi barvami na platno in ima gladek, rjavo furniran, 8 cm širok okvir. Oba otroka sta upodobljena do kolen; Julija sedi na levi v zelenem baržunastem naslanjaču, Janez pa na desni na lesenem stolu. Julija ima svetloplave lase, na temenu gladko počesane in prevezane z rožnatim trakom, na vratu se prilaga par kodrov konturi. Oblečena je v belo, razvratno obleko, ki je visoko prepasana in pada ohlapno, z gubami spremljajoča telo. Kratki rokavci so na ramenu naobljeni in podvezani z rožnato pentljo. Z golo desnico pritiska temnorjavo čopasto kokoš pod pazduho, Janez, v črn baržun oblečen, pa sega z levico ponjo in ji moli z desnico zrnja. Njegovi plavi lasje so na kratko ostriženi, okoli golega vratu ima spredaj razgrnjen bel ovratnik s širokim čipkastim robom, ki se ostro odraža od črnega baržuna in pušča spredaj vrzel, v kateri se bleste svetli gumbi. Julijin obrazek je droban in obel, iz njega gledajo izpod visokega čela male modre oči

pod neznatnimi obrvmi. Nosek je top, usteca majhna in stisnjena, v malo prevelikem ušesu ima enostaven, zlat obroček. Brat ji je precej podoben, a obraz je podolgovato razvit, obrvi ima močnejše in večje, modre oči. Temnozeleno ozadje podpira svetlo konturo glav in Julijine obleke.

Otroka sta s telesom zasukana proti sebi, a glavi sledita pogledu, ki je nepremično uprt v gledalca. Kretnja rok, ki drže, oziroma segajo po neživo podani kokoši, je trda in brez zveze z izrazom obraza, tako da šele naknadno opozori gledalca nase. Slikarju je bil glavni namen dvojni portret, ki ga je dokaj neokretno skušal združiti z otroško igro v genreski prizor, da se izogne puščobi vzporedbe. Nežnost otroškega lica je podana z brezkrvno, rožnato nadahnjeno belino, smisla za lahkotno tkanino ni in gube so težke, zmečkane; le v čipkah je poleg minuciozno izrisanega vzorca ujetih par finih senc in ploskve razblinjene luči, ki igra tudi v senco na vratu. Baržun pa je na kratko naslikan z ostro omejeno črno ploskvijo, ki ne izdaja plastike telesa. Ostri, dovolj negibčni risbi odgovarjajo presenetljivo rezka barvna nasprotja. Mojster, ki je sliko izvršil, je s shematičnim šolskim znanjem podal vestno delo, a notranje življenje je zamoril z enostavno, suho in malo izrazno ugotovitvijo podobnosti.

Slika je danes v precej slabem stanju. Platno je zaradi vlage trhlo in barva je na petih mestih odletela: na desnem Julijinem licu, na levi strani prsi tik ob obleki, v sredi desne podlahti; na desni strani Janezovega čela in kos ozadja pri naslanjaču njegovega stola. Te poškodbe je poskušala popraviti sestra gospe Schwickertove, kar se ji pa ni posrečilo. Lani se je po nesreči slika raztrgala nekako v sredini, kar je na fotografiji dobro videti.

Slika ni podpisana; na vprašanje, kdo jo je izvršil, se pri današnjem pomanjkljivem poznavanju portretne tvorbe v začetku XIX. stol. nikakor ne more dati določnega odgovora. Slogovi znaki slike so dodobra znaki časovno vladajočega meščanskega portretne sloga s sledovi rokopisnega značaja, ki govore za Langusovo očetovstvo. Na podlagi zgodovinskih podatkov je mogoče, da je slika Langusovo delo, kajti če prištejemo Julijinemu rojstnemu letu še osem let starosti, dobimo leto 1824 in takrat je bil Langus resnično še v Ljubljani, kjer se je kot bivši gojenec dunajske slikarske akademije poleg rokodelskega slikanja in kopiranja pečal tudi s portretiranjem. Kukuljević in V. Steska nam poročata, da je takrat kopiral dela goriskega slikarja Tominca, ki je bil pri Ljubljancih v visoki časti. V portretno tvorbo Tominčevo tudi lanska historična razstava slovenskega slikarstva ni posvetila, pri Langusovi veliki zmožnosti za posnemanje se torej brez nadaljnega raziskovanja ne more trditi, da je slika Primčevih otrok njegovo

delo. Tvoril pa temelj, ki Langus po svoji vrnitvi iz Italije l. 1828 na njem nadaljuje, kajti podoba treh otrok z jagnjetom v lasti dr. Majarona kaže enako pojmovanje, le da so slikarska sredstva v občevanju s starimi mojstri dobila sozvočnejšo jasnost.

Spoznavanje preteklosti slovenskega slikarstva nam bo v zvezi s kulturno zgodovino Prešernovega časa tudi v tem slučaju moralo šele ustvariti pogoje za končno odločitev.

POSKUS DATIRANJA LANGUSOVE JULIJE.

FRANCE STELÉ.

V svojem poročilu o Langusovem portretu Julije Primčeve (Dom in svet, l. XXXIV., l. 1921, str. 30 sl.) sem se odločil na podlagi rodbinske tradicije za približno leto njegovega postanka 1836 in se je temu mojemu nazoru iz istih vzrokov skušal čimbolj prilagoditi tudi Avg. Žigon (istotam str. 45), kjer je sklenil, da je slika nastala l. 1834 ali najkasneje v prvih mesecih l. 1835. Z obudovanja vredno bistroglednostjo je namreč sklepal, da je slika morala obstajati pred Čopovo smrtjo, ker spada cela skupina devetih Sonetnemu vencu v Poezijah sledečih sonetov, katerih središče tvori Langusu posvečeni sonet, vsebinsko, četudi po času postanka soneta Langusu mogoče retrospektivno, v l. 1834 ali prve mesece 1835. »Dogodek«, na katerega se omenjeni sonet nanaša, se je mogel po vsebinski nujnosti celote izvršiti v Langusovi hiši v označenem času in ne pozneje. To je bilo največ, kar je mogel Žigon koncedirati v prilog verodostojnosti rodbinske tradicije in nanjo oprte moje trditve. »Okoli leta 1836, par let preden se je Julija poročila,« je slovelo, kar so mi tozadevno vedele povedati Julijine hčere. Da je par let širok pojem, tega sem se zavedal tudi takrat. In neoporečnost Žigonovega rezultata je bila zame popolnoma jasna, zato sem prežal na kak dokaz, ki bi mi omogočil določnejše datiranje slike. Da bi se tak dokaz dal dobiti na podlagi podrobnega poznanja Langusovih datiranih del, mi je bilo jasno, toda to, kar mi je bilo na razpolago, ni zadoščevalo za tak dokaz iz razvoja umetnikovega sloga. Langus je bil sicer zelo konservativen umetnik, ki si je priboril (zdi se mi, da prav dobesedno »priboril«) sistem svojega slikarskega rokopisa, kateri ga je dvigal toliko nad diletantstvo, da ga moramo prištevati med važne kulturnozgodovinske pojave v našem kulturnem razvoju. Ker si je svoj slog priboril, ga je tudi kljub svojemu razmeroma dolgemu produktivnemu življenju vestno vzdrževal do konca, tako da njegovega dela, čeprav ni podpisano, skoro ni mogoče zgrešiti. Delal je mnogo in kdor mnogo proizvaja, se neizbežno ponavlja v svojih motivih in na-

činih rešitve kočljivejših vprašanj. Zato je pri umetniku, ki mnogo ustvarja, neizbežno, da se pojavijo skupine predmetno sorodnih umetnin, nastalih časovno blizu druga druge, ki so si po izvedbi, koloritu, kompozicionalnem motivu in podobnem toliko sorodne, da njihove časovne skupnosti ni mogoče prezreti. Ako je eno takih del datirano, so datirana vsa druga v njegovo bližino. Zgodovinska razstava slikarstva na Slovenskem, prirejena l. 1922, me je nazadnje seznanila z delom, katerega sorodnost s portretom Primčeve Julije je tolika, da je ni mogoče utajiti, in ki je obenem podpisano in datirano.

Bila je to podoba matere Josipine Turnograjske-Tomanove iz posesti rodbine Urbančič v Polhovem gradcu (sl. 4.). V katalogu ni bila navedena, ker je bila razstavljena samo o priliki vsesokolskega zleta, o velikem semnju pa je morala vsled preobilice materiala izostati. Pač pa se nahaja v katalogu, odd. VII., št. 29, njen pendant, podoba očeta Josipine Turnograjske.

Podoba Josipinine matere, slikana na platno z oljnatimi barvami, je po velikosti enaka podobi - pendantu (51 × 70 cm). Predstavlja nam ženo do pasu, obrnjeno napol v svojo desno stran. Oči obrača iz slike ven naravnost na gledavca. V laseh, vestno sfriziranih po takratni modi, ima vejico z belimi cvetovi, v ušesu podolgovat obesek. Bela obleka, močno stegnjena v pasu, globoko odkriva prsi in rame, bogato nagubani rokavi pokrivajo samo rame in puščajo roke gole; na levi rami je vidna dragocena zaponka. Za pestjo leve roke ima dvojen venec biserov, na desni zlato zapestnico, okrašeno s kamni. Okoli vratu in čez rame ji je položena prozorna tančica sinje barve, ki jo pred prsmi drži skupaj z obema rokama; desnica je zgoraj z zunanjo stranjo ven obrnjena, levica zdolaj napol zakrita s tančico. Žena stoji ob črni mizici, katere del je viden v levem kotu; na oglu leži šopek cvetlic; komolec desnice je oprt na mizico. V levem kotu slike je na mizici podpis slikarjev: **M.(atheus) L.(angus) p.(inxit) 1831.** Tehnika je vestno izgajena. Bela obleka je lahko senčena, tančica slikana sinje v sinje. V obrazu so zabrisane vse gube in posebnosti razen jamic v licih, sicer pa je modelaciji obraznih oblik posvečena vsa pažnja in nenaravna rdečica položena preko lic. Kar se tiče laskanja portretirani, je šel Langus v tej sliki pač do skrajnih mej. Ozadje je nevtrarno temno.

Slika je nastala verjetno po povodu bližnje poroke portretirane Jožefe Terpinčeve iz Kranja, ki je očitno kmalu nato postala soproga Janeza Nep. Urbančiča, graščaka na Turnu Pred dvorom nad Kranjem, kajti 9. julija 1833 se jima je rodilo najstarejše dete, Josipina pozneje Tomanova.

En sam pogled na podobo Primčeve Julije nas prepriča, da je sorodnost teh dveh slik tolika, da bi naš skoro mikalo misliti na kako

odvisnost med njima; n. pr. da je tisti, ki je starejšo sliko videl, izrazil izrečno željo, naj bo tista, ki jo on naroča, kar mogoče podobna prvi. Ta naročnik bi bil v našem slučaju naročnik Julijine slike. Sicer pa tudi to domnevo lahko pustimo in si lahko mislimo, da je Langus, ki je v prvi sliki ustvaril meščanski idealni portret, kateri je nedvomno žel hvalo takratnega občinstva, hotel polaskati tudi komaj se razcvetelemu čaru Julijine mladosti (»Med otróci si igrala, draga, l a n i, — čas hiti; Letos že unemaš srea po L j u b l j a n i, — čas hiti.«).

Oglejmo si bliže razmerje obeh podob! (Sl. 4. in 5.)

Izrezek, ki je podan v okviru, je popolnoma isti; isto je stanje obeh v prostoru (polobrat v svojo desno), ista je motivacija držanja rok. Na isto formulo je celo v kolorističnem oziru reduciran problem: bela obleka, temno ozadje, temnozeleno in sinja tančica in obraz mleko in kri. Izvedba je popolnoma enaka v obeh slučajih, Langusove posebnosti, lahko rečemo skoro okornosti, stereotipnosti pri risanju oči, pri polaganju sence na lice in vrat, pri modeliranju nagih rok starejšega portreta in posebno pri oblikovanju roke in prstov ter risanju njihovih koncev — vse je enako, ni individualno portretirančevo, ampak Langusovo.

Da taka podobnost ne more biti slučajna, je evidentno. Biti more samo ali naročena ali pa po slikarju zavedno nameravana. Ker pa se ne giblje samo v zunanjem aranžmaju portreta, ampak v vseh posameznostih izvedbe, je jasno, da ne bomo mogli položiti med postanek enega in drugega prevelike časovne razdalje. Naj je namreč umetnik še tako konservativen v svojih izrazilih, ki si jih je ustalil, jih v teku let vseeno izpreminja, četudi lajik tega tako hitro ne opazi. Že zunanje razmere življenja marsikaj izpremené, tudi moda se hitro menja, posebno pa način slikanja, rokopolis umetnikov. Ne morem si misliti slikarja, katerega rokopolis bi se v petih letih pri vsej njegovi ustaljenosti in konservativnosti ne izpremenil toliko, da bi ga pri natančnejšem poznanju njegovega dela ne mogli zasledovati. V našem slučaju pa je enak rokopolis združen z enakim pojmovanjem interesantnosti portretiranega ter ozko sorodnostjo mode obleke obeh modelov. Dopustimo, da je vse to mogoče v okviru petih let glede na umetnika, glede na razvoj mode se mi zdi pa to že komaj mogoče.

Zgodovinska razstava slikarstva na Slovenskem nam je nudila precejšnje število datiranih Langusovih del in same po sebi so se stvorile neke skupine njegovih portretov glede na njegovo stališče do portretiranja in na drugi strani do portreta kot dokumenta našega razmerja do narave, do realnosti.

Langusovo razmerje do portretiranega ni bilo vedno enako. Videli smo vrsto portretov, h katerim spadata tudi primerjana dva, v

katerih idealizira to, kar mu model nudi; izbere samo prijetne poteze, ki označujejo portretiranega, vsako gubico zatre in odene to gladko površino z nenaravno belino in še nenaravnejšo rdečico. Značilen za to razmerje je portret treh otrok v pokrajini pri Rakovniku (Katalog razstave, odd. VII., št. 28), datiran iz l. 1828, dalje podoba Jožefe omožene Urbančičeve iz l. 1831 in več nedatiranih.

Drugo skupino pa sta na razstavi posebno jasno označevali sliki M. Ksaverije iz l. 1838 (odd. VII., št. 24) in pa podoba starega moža (odd. VI., št. 3), ki je nedatirana. Kakor je pri prvi skupini Langus pretiran za naš okus s svojo idealizacijo, s svojim laskanjem portretiranemu, tako je tu pretiran v svojem realizmu. Kakor je tam vse zabrisal, kar bi moglo motiti gladkost kože, je tu zabeležil vestno vsako najmanjšo gubico, skoroda vsako potezo las, in sicer zabeležil na tak način, v takih pretiranih kombinacijah, kot nam jih narava nikdar ne nudi.

Primerjanje predstavnikov obeh skupin je skrajno poučno. Da to omogočim, sem podal tudi primerne detajle iz podobe Jožefe Urbančičeve in starega moža (sl. 6. in 7.). En pogled vas pouči o tem, kaj hočem povedati. In vendar sem prepričan, da kljub zavesti velikega nasprotstva tudi vi čutite iz obeh slik čisto določno Langusa. Idealna realnost ženi-nega obličja je prav toliko umetna, zunanja in nenaravna kakor pretirana, skoro boleče naturalistična realnost starčevega. Langus se javlja v obeh slučajih v gotovih svojih posebnostih, najlaglje ga zasledimo v naravnost okornih prstih in njihovi risbi, ki se je pa izpremenila v smeri istega deskriptivnega naturalizma ter v tem, kako oriše oči; njihov obris in karakteristična oblika kota pri nosu se vedno ponavljata. Če bi imeli originale pred seboj, bi lahko primerjali tudi, kako vedno na enak način s pomočjo barve zriše konce prstov in stik ustnic. In še nebroj njegovih rokopijskih potez bi našli, med katere spada posebno njegova prosojna senca na obsenčenih delih obraza, ki ni nikdar dosledna senca, ampak samo empirično utemeljen rekvizit njegovega načina modeliranja, plastičnega oblikovanja.

Kako sta nastali ti dve potezi v njegovem portretnem slikarstvu in kako sta se razvijali, mi na podlagi materiala, kar ga poznam, ni še popolnoma jasno, vendar se mi zdi precej gotovo, da se je ta preobrat v njegovem slogu izvršil sredi tridesetih let XIX. stol. in da se poznejša njegova dela od mlajših odlikujejo i po kolorizmu, ki je postal pozneje monotonejši in hladnejši, kakor tudi posebno po neki trdosti poteze in oblike. Razumljiv se mi pa zdi ta proces popolnoma. Kajti prvo je plod akademičnega klasicizma, ob katerem je bil vzgojen na akademiji in od katerega ni dobil samo idealizirane gladkosti oblike, ampak tudi za nas kričeči kolorizem portreta

treh otrok iz l. 1828. Da je dediščino klasicizma polagoma v sebi premagal, je naravno, saj je šlo vse stremljenje kulture njegovega časa k intimnejšemu, preprostejšemu razmerju do narave, kar je nujno moralo vplivati polagoma tudi na razmerje umetnosti do njenega modela. Pa tudi okus časa se polagoma prevrača.

Po vsem, kar sem dosedaj povedal, se mi zdi, da govori vse za zgodnejše datiranje Julijinega portreta kakor l. 1836.

1. — Skupina sonetov, katerih središče tvori sonet z akrostihonom Matevžu Langusu, je nastala v svojem bistvu, kakor je dokazal Žigon v sestavku »Ob Langusovi sliki Julije Primčeve« (Dom in svet, XXXIV., l. 1921, str. 38 sl.), v letu 1834, ker je bila namenjena s Sonetnim vencem vred za V. zv. Kr. Zbeldize, za katero je tega leta Kastelic že zbiral gradivo. Štiri teh sonetov je imel že v maju l. 1834 Matije Čopa brat Janez na Dunaju. Vsebina te skupine sonetov, sledeče v »Poezija« Vencu, se nanaša na »dobo ljubezni« Prešernove, katero moremo raztegniti najdalje na začetek leta 1835. Sonet Matevžu Langusu po Žigonu verjetno ni nastal takrat, ampak ga je mogoče spesnil šele naknadno, da arhitektonsko izpopolni skupino za izdajo Poezija. Dogodek pa, ki ga opisuje, se je mogel dogoditi samo v označeni dobi ljubezni, in sicer že nesrečne ljubezni, ko hodi srčni obup tolažit pred sliko v Langusov ateljé. Da se približa rodbinski tradiciji, je Žigon možnost postanka premaknil še na prve mesece l. 1835.

2. — Rezultat zgodovinske razstave slikarstva na Slovenskem, v kolikor nam je ta pojasnila razvoj in značaj Langusove umetnosti, posebno ozka stilistična, kompozicionalna in modna sorodnost s sliko Jožefe pozneje omožene Urbančičeve iz l. 1831, nas sili premakniti postanek portreta Julije iz l. 1836 na začetek tridesetih let. »Par let pred poroko« zadobi tako res precej širok pomen.

3. — Verjetno je, da so dali Julijo portretirati ob kakem posebno važnem dogodku njenega življenja. Taka prilika bi bila n. pr. zaročnik; poroka ne pride v poštev, ker jo tudi tradicija izločuje. Po trditvi Ernestine Jelovškove je bila Julija l. 1833 že zaročena, za kar sicer nimamo nobenega dokaza.

4. — Prešeren je hodil gledat portret Julijin k Langusu v času svoje nesreče; moglo je to biti le takrat, ko ga je Langus izdeloval, ker ga je nedvomno po izvršitvi takoj oddal, — sicer bi morali misliti, da je napravil duplikat zase in da je tega hodil gledat pesnik. To pa ni verjetno. Za nas sledi iz tega, da je bila Julija portretirana ob času pesnikove največje potrnosti, kar odgovarja koncu l. 1833 in 1834 v Prešernovem življenju. Vsled ozke sorodnosti s priobčenim portretom iz l. 1831 se bolj nagibam k letnici 1833 kot kaki poznejši. Ni izključeno, da je bila podoba naročena o priliki zaročnik, mogoče,

da nam vprav portret govori za verodostojnost Ernestininega predanja.

Rezultat bi torej bil: Stališče Julijinega portreta v celoti Langusovih portretnih del, kolikor sem se z njimi seznanil na zgodovinski razstavi in v galeriji deželne muzeja, govori za njegov postanek v prvi polovici tridesetih let, za kar govori stil, moda in pojmovanje portreta kot idealizirane realnosti; to priča tudi vsebina soneta Matevžu Langusu in rezultat Žigonovih tozadevnih raziskavanj. Najbolj verjetna letnica postanka je l. 1833 ev. začetek 1834.

ZAPISKI.

JEZIKOVNE OCENE.

Borisav Stanković: *Nečista krv*. Tiskom hrvatskog štamparskog zavoda u Zagrebu. 1917. Na nekatere tuje vplive v tej povesti sem opozoril že v 1. številki letošnjega letnika, drugih se hočem dotakniti na tem mestu.

Pisatelj opisuje Vranje in druge južnosrbske kraje, katere je Srbija osvobodila šele l. 1878. Tu smo že čisto na iztoku — tako v življenju kakor tudi v jeziku. Vpliv nemščine ni več tolik kakor v severnozahodni Srbiji, tem silnejši pa je turški živelj. V naši povesti so izrazi za opravila, obrt, trgovino, upravo itd. turški.

Zanimivo je pisateljevo jezikovno stališče. Jezikovni zaklad mu je pristno ljudski in si ne upa nobenega turškega ali nemškega izraza posrbiti. Slog pa je knjižen, t. j. kakor pri drugih pisateljih poln francoskih posebnosti.

Omenimo tu francoske posebnosti, ki se nahajajo v naši povesti!

Najbolj nas žali pogostni trpnik, n. pr.: Ali ovamo oko nje sveće su sve više gorele, a sama je ona sve više okružavana i potiskivana od svatova (str. 144). Ali: Valjda, što ona vrema i svirka presta, a ona, odvedena pred dveri, osta sasvim sama (143). Ali: Sofka kriči i, vodjena njime, podje (148). Ali: I ona, obradovana njegovim dolaskom, poljubi ga u ruku. I on, okružen njima, poče da se penje i da se nećka: Ama ne mogu ja gore (t. j. po stepenicama). I njima dvema pridržavan, poče se peti... I kada se s mukom gore pope, i kada bi posadjen na minderluk, on poče: Pa kako ste mi? Šta mi radite? (68.) Ne toliko što je podražavan od Todore i Sofke, nego više usled rakije, kretao se brže i lakše (69) itd. Pisatelji pišejo tako po francoskih zgledih. Margetić se v Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, ki je zgrajena samo na Vukovih in Daničićevih delih (prim. str. 700), torej na pristnem srbskem narodnem jeziku, dobro zaveda, da je trpnik v takih primerih tuj (str. 631).

Francoska je razporedba časovnega veznika, kakor: Tetka, čim je vide, upita je, kao

umiravajući je: Hoćeš, Sofka, da večeraš? (94.) Tako se rabi veznik v francoščini, prim. *La petite tante, quand elle la voit* itd. Takih primerov je mnogo, n. pr.: Sofka, kad bi se, ubijena i izlomljena, jedva digla i izišla posle toga u kuću, ušla u svekrvinu sobu, tamo bi nju zaticala itd. (190.) Ali: Sluga, pošto baci pogled po konju, privede alata (194) itd.

Romanska je sestava: prag od kujne (kuhinje, str. 193), prozor od sopčeta (83), rešetka od ograde (24), prozor od podruma (69, 80) itd.

Francosko je: Ako se ovako još čeka, neće se moći izdržati (128); u večer legalo se rano (171); čim se izadje iz varoši itd.

Francoski je stavčni ustroj, kakor: I naslonjena u krevetu, držeći glavu rukama, osećajući kako iz kujne dopire miris još sasvim nezagašenog ognjišta, neopranih sudova od jela i ustajalosti, ali ipak za to promešan sa svežim noćnim vazduhom, koji je kroz kunjska napukla i stara vrata prodirao i do nje ovamo, u sobu dolazio, i gledajući kroz sobnji znižak prozor u noć, koja je bila prorešetana drvećim baštenskim i okolnim zidovima komšijskih kuća, ona se poče osećati kako se čak i zagreva tim svojim junaštvom i požrtvovanjem (96). Takih primerov je veliko. Hudi so romanizmi, kakor: Čelo mu došlo (prim. franc. *devint*) ispupčenje, lice uže, potkresivani brkovi prosedi (73). Sofka je njih gledala, kako im lica od pića i od razdraganosti došla rumena, vrela (127).

Ker je pisatelj doma v južni Srbiji, ni pri njem germanizmov, ki jih pišejo severnozahodni Srbi in Hrvatje. Skoro nikoli ne rabi on, ona, ono (n. pr.: Pa kad se nadjoše prema vratima, ona se naglo otvoriše, *Kroz buru*, 38) ter jedan namesto neki, če je potrebno. Proti tej spaki se je zdaj vendar oglašil prof. Vatroslav Rožić v *Nastavnom Vjesniku* (1922, str. 396): »to je jedna naša pogrješka, ovo je jedna dužnost našega društva, mi smo jedan siromašan narod itd. (je) gotovo uvijek prema njemačkomu: ein, eine, ein.«

Za hrvatski in srbski književni jezik res velja, kar pravi o njem V. Rožić: »Potraje li tako i dalje, onda će naskoro doći vrijeme, kada će se sasvijem izroditi na samo naš i ovaki sadašnji književni jezik, nego će nam nestati... narodnoga govora... Bit ćemo narod bez narodnog jezika« (397).

Dr. A. Breznik.

SLOVSTVO.

Alojz Kraigher: *Umetnikova trilogija*. Ivanu Cankarju v spomin. V Ljubljani, 1921. Samozaložba. Natisnila Učiteljska tiskarna. — Knjiga je premalo resna za zdajšnje čase in za — Ivana Cankarja. Ne bral bi je. Pa tudi svet je ne bo: svet, ki so mu obrabljene kulise nevredno ozadje za Cankarjevo še danes Slovincem nedoumno novo obličje, svet, ki mu jezik in slog, sit in sanglanten, kar se dá, kepast — jezik in slog našega meščanstva kot odelo za čast in slavo Cankarjevemu spominu zveni liki favnski hohot. Kaj nas zanima, komu je pesnik Lepe Vide in Hlapca

Jerneja zapustil svojo pelerino in ali so njegovi računi pri hišni gospodinji poravnani ali ne? Komu to mar? In kaj more modri pogrebec za nesmrtnost duše? Neumrljiva je Cankarjeva beseda; duhovna podoba te besede; neumrljiva tista najvišja literarna milost, ki more obsenčiti literata in ki jo živo okusiš v vsaki Cankarjevi vrsti in je ne izgrešiš, če sta le dve njegovi besedi skupaj postavljeni — energija.

Kar je večnostnih vrednot med nami, vse se bodo povrnilo tja, kjer so bile vzete. Dokler se folianti ne sesujejo v prah, dokler izvestni zbrani spisi vzlic pieteti, ki jih skupaj drži, ne segnijo, ni večnosti. Večnost je življenje. Ivana Cankarja si čez pet sto let med nami Slovenci, literarnih zgodovinarjev in filologov ne prištevam, predstavljam tako: Nasmeh za večnost na ustih dekleta, žarek milosti, trepetajoč nad zločinom, klicaj, vest izprašujoč, nem pogled med njima, ki se srečata ... In ne slatinar, makar poln. Sicer pa ne zbijajmo šal, kjer iz enega samega slatinarja odpira oči in diha beda vsega človeštva, Cankarjeva beda; kjer v knjigi Kraigherjevih spominov reži črta — da bi ne režala! — ki z njo Cankarjevega bistva ni bilo mogoče zarisati neusmiljeneje, neizprosneje. Z zmoto, toliko, da se bo nad njo še nebeški strop ulomil. Cankar se bo umaknil v svojo večnost še za stoletje, in naposled ga sploh ne bo nazaj, če tega ne bomo popravili.

Opravičil bi se pred Mileno, da mi dobri instinkt ne zatiska ust: Ni treba! Helene so, Bog jim plati trud in skrb in naj ne mislijo, da so zaman živele. Vedo pa — le Kraigher tega ne ve — in vemo mi, da Cankarjevi mani o slatinarju ničesar ne vedo. In da ni pravice, spominjati jih, na kar so sami pozabili.

Ponavljam: Slatinar ni nesmrten. Nesmrtna je ... Pred kom govorim? Pred občinstvom, ki se trikrat na dan dá napitati iz časniških jasli z najostudnejšo godljo, ne da bi bevsnilo, ki iz žurnalističnih korit, ne da bi se nazaj ozrlo, žre, kar si je žurnalist verno sam nadrobil? Pred tem istim občinstvom reklamiram Cankarja iz neprikladnega mu okvira Kraigherjevega brezslutnega kladiva? To obličje, mučeniško in zločinsko hkratu, na platnice Kraigherjeve knjige je razpeto, konfrontiram z obličjem človeštva, človeštva in njega ideje, in vprašujem, ali nista obe isto — koga? To občinstvo?

Rad priznam, da je bila Kraigherju sreča mila vsaj v tretji enodejanki, komediji. Premagati se dá, z nekaj dobre volje, občutek, da gledaš Cankarju v spalnico. Dvigne te verz nad »tozadevni« vzduh in nebeško prizorišče, čeprav ne novo, je še zmeraj gostoljubno zatočišče resnic, ki se v Ljubljani na glas povedati ne smejo.

Stanko Majcen.

Ivan Zorman: **Pesmi**. Cleveland, Ohio. 1922. Str. 105. Tisk Ameriške Domovine v Clevelandu. Leta 1920 je Dom in svet obširno ocenil prvo knjigo Zormanovih poezij. Pred pol letom smo prejeli iz daljne Amerike drugi zvezek sijajno opremljenih Pesmi v oceno. Poleg izvornih Zormanovih (5—59) prinaša pričujoči zvezek tudi nekaj

v angleški jezik prevedenih pesmi, in sicer v prevodu istega Ivana Zormana. Prevedene so Prešernove Pod oknom (Beneath The Window), Strunam (To Strings), Kam? (Whither?), Mornar (The Sailor), Nezakonska mati (The Unlawful Mother), Sanjalo se mi je ... (I Dreamt...) in Memento mori! Gregorčičeve Njega ni (He Comes not), Pogled v nedolžno oko (Looking Into An Innocent Eye), Naša zvezda (Our Star) in Izgubljeni cvet (The Broken Blossom); Jenkovi Naprej (Advance!), Samo ter Morje adrijansko; Levstikov Razstane (Parting); Medvedovi Srce — zastavica (The Heart — A Riddle) ter Roži (To A Wild Rose); Župančičevi Duma (Brooding) ter Jadra (Sails); Sardenkova Jaz se te bom spomnila (I am going to think of you) ter Funtkovi O mraku (At Dusk) in Na tujih tleh (In Distant Land). Poznavavci angleščine trdijo, da je Zorman najbolje — naravnost krasno — prevedel Dumo in s tem pokazal, kaj more. Že iz tega pa sledi, da moramo tudi njegove pesmi presojudati kot delo razboritega moža, ki se zaveda tega, kar zapiše. Kaj torej pripoveduje svojim ameriškim rojakom? Oznanjuje jim evangelij uživanja:

»Saj mladost je dana za radost.

Kdor ljubezni v mladih dneh ne pije,

on zapravi srčno vso sladkost.« (Flori, str. 43.)

Zoprni so mu pesimisti; roža, pesem, dekle — to ga veseli. (Str. 19.) Ne mara gledati Krista trpečega; slikarju velevala:

»Naslikaj nam Krista veselega,

mladeniča lepega, smelega, (sic)

ki bratom lahko se smeji

in kaže zarjo lepših dni.« (Slikarju, 12.)

Godec Tine ima dva duhovnika v sorodstvu, strica in brata: ampak pred obema beži, »da z mrakom ne bi me obdala.« (Str. 20.) V nebesa pridejo sicer vsi trije, ampak sv. Peter bo najprej godca pozdravil, »ker dobri vedno so veseli,« vedno mladi in plešejo radi. In tudi v nebesih bo Tine godel in znanci bodo »zaplesali kakor vali« (sic). V krščanska nebesa pa pesnik najbrž ne veruje, ker je po naziranju panteist: »saj sem del vesoljne volje« (35), torej nekak Schopenhauerjev učenec. — Parkrat struna lepó zazveni: Domotožje (spomini na staro domovino), Izseljenci (Vrnili se bomo v staro domovino, kadar boste v Jugoslaviji složni!), Iv. Cankarju v spomin. — Zaradi jezikovne oblike skoro nobena pesem ni brez okusa po pelinu užitna.

Jož. Debevec.

Sem Benelli: **Okrutna šala**. (Cena delle Beffe.) Poslovenil: Alojz Gradnik. Ljubljana, 1922. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. Str. 153.

Sem Benellija poznamo že po Gradniku, ki nam je pred leti prevedel njegovo »Amore dei tre re«, iz dnevnega časopisja se pa spominjamo njegovega imena izza reške avanture D'Annunzijeve, ko sta skupno igrala — okrutno šalo na naš račun. Pokazala sta, da sta domi bellique — par

nobile fratrum... Benelli je manjši in ne seže ne v vojni ne v literarni slavi D'Annunziju do ramen. Po Papiniju (Stroncature - Firenze, 1919) je napisal še drame »Terra«, »Tiguola«, »Maschera di Bruto«, »Mantellaccio« in »Gorgona«. Terra in Tiguola se gibljeta še v realizmu, ostale drame pa so iz historične kovačnice.

Tudi okrutna šala. Benelli je Toskanec iz mesta Prato in Firenca s svojo zgodovino in tradicijo mu je nekako v krvi. Iz ozračja rinascimenta, ko je bila medicejska Firenca takorekoč prenasočena literarnosti, ki jo je živel dvor in ulica, je vzeta snov za Ceno delle Beffe. Benelli sam označuje svoje delo »poema drammatico in quattro atti« (kar je v prevodu izostalo). In je res poem, ki spominja na tedanjo motivnost pesmi in epov. Nehote se spomniš na sršeče canti carnascialeschi — v dubrovniški literaturi »pokladne pesmi!« — pa naj jih je pisal poet ali pel poulični pevec (cantastoria), spomniš se »viteških« canti cavalereschi — pa naj jih je pel Pulci s svojim »Morgante« ali Boiardo s svojim »Orlando innamorato«. Befferije - šale dobiš tu in tam in »le donne, i cavalier, l'arme e gli amori« so osebe in motivi, sloneči na grški novi komediji, znani iz Plauta in Terenca.

Situacija zamenjave (celo dvojne) — Plautova šola, motiv beffarije Pulcijev Morgante, paralela orjak Morgante-Neri — Gianetto-rak, ki je Morganta uničil, ko ga sicer nihče ni mogel. In še ona čisto podobna motivnost: le donne, i cavalier l'arme e gli amori!

Papini je mogel potemtakem lahko reči: »non c'è più che l'ostinato sfruttamento di vecchie storie, di vecchie leggende, di vecchie costumanze, di vecchie decorazioni e di vecchissime parole per dare ai borghesi e alle signore l'illusione di un grande teatro poetico e tragico.« (O. c. 150.) Zato: Sem Benelli è il cencioliolo della letteratura drammatica: raccogliatore e sceglieratore, lavatore e ritintore dei piu fetidi cenci poetici e storici degli ultimi anni.« (P. 149.)

S takimi in podobnimi besedami je Papini »cunjarja« Benellija izobčil iz literarne republike! Nam je prevod novost in moramo biti ž njim zadovoljni, ker nam odpira vpogled v italijansko »moderno«, ki je v našem prevodnem slovstvu kot sploh vsa italijanska literatura — z dvema, tremi izjemami — še terra incognita. Enkrat bo le treba sistematično začeti. Gradnik bi bil pcklican v to. S Ceno delle Beffe je dokazal. Res je slovenil. Ni se držal suženjsko teksta, za smislom je šel in ga slovensko izražal, kar pričajo zlasti razne rečenice in naši krepki izrazi. Že naslov sam — Okrutna šala — je prikrojen po smislu. Beffare pomeni po italijanskih slovarjih »mettere in ischerzo il male o il delitto altrui« in beffa »scherzo fatto con arte, perchè chi è schernito non se ne accorge«. V našem šaliti se, šala ni one finese, ki jo pozna italijanska beseda. Imamo pač še soznačnice, potegniti, vleči koga, ki odgovarjajo it. beffare, a samostalnika za to ni ne za aktivnost ne za pasivnost. Da je Gradnik opustil večerjo v zvezi z nehvaležnim izrazom, je potemtakem umljivo.

Da pokažem način prevajanja in posamezne napake, naj navedem nekatera mesta paralelno. Z originalom (Cena delle Beffe, Milano — Treves — 1910):

Disponete che tutto sia per bene;
voglio che questa cena si rammenti.
I commensali sono assuefatti
a ben godere; ed ogni sera cenano,
finche dura la state, in vario modo,
diversamente invitati or da l'uno
or dall'altro. (Str. 3.)

Pripravite vse kot najboljše veste;
želim, da vsem večerja bo v spominu,
ker gostje so izbirčni sladkosnedci,
dokler poletje traja, slednji večer
sedaj jih ta, sedaj spet oni vabi. (Str. 3.)

Tako svobodno se Gradnik vseskozi giblje in mu v tej prostosti moramo dati prav, dokler originalovega smisla ne izkrivi, ko n. pr.:

Così avessi potutto comprar lei:
che m'avreste lodato (str. 4)

da bi takó bil mogel njo kupiti:
da bi zaviduali mi (str. 9.)

Ali v Tornaquincijevi zagotovitvi: Non sara tua mio fido vecchio! (str. 6) Ne bo samo tvoja, moj starček zvesti (11), kjer je »samo« odveč in bi bilo mogoče bolje: ne, ne, saj ne bo tvoja! Parlate: è come fosse mio fratello! (10) berem v prevodu: Le govorite z njim, ko z mojim bratom!, kar je pogrešeno. Tornaquinci si ne upa govoriti ob Faziu, zato Gianettov klic: Le govorite, je ko da bil moj brat bi (brez skrbi ste lahko, ničesar ne bo izdal!). Podoknica v četrtem dejanju je Gradnikova; saj je lepa, a če je bil že pri prvih treh kriticah prost, bi se moral pri zadnji, ki meri obenem na skrivnostno prihajajočega vasovalca — Gabriella, bolj držati originala in njegove dvoumnosti:

Ben sia dunque tornato
il buono viatore
sempre piu innamorato:
e ogni bella il suo cuore
si tolga con ardore
e lo regali, il Maggio... (str. 148).

Glede na situacijo je prevod:

Dobrodošel vsem ljudem,
dolgo še pri nas ostani,
če se v rožah srce rani
in če solze daš očem —
kaj zato? Saj spet nazaj
kličemo te, mesec maj! (str. 150)

premedel. Tudi prevod naslednjih verzov ni točen:

Bisogna spezzare l'altare,
allora!... Scegli! O lui fra le tue braccia --
l'aspetto, sai? che tutto ho immaginato --
o tutt'e due; ma uno dopo l'altro!... (str. 142)

Oltar razbiti moram
tedaj!... Izberi! Njega v tvojih rokah —
veš, čakam nanj, ker vse sem že izvedel —
obadva; skupaj ali pa po vrsti!...

tedaj: ali n j e g a — **ali oba**, toda enega za drugim. Brez te dileme je slovenski stavek neužiten. Označbe Lorenzove »Magnifico« bi ne kazalo prevajati, na str. 14 bi ne smela izostati označba Chiaramantesov kot »i due Pisani« (Beffe 8), ker je važna, ko pozneje izvemo, da gre Gabriello v Pizo. Sicer ne izvemo nikjer, zakaj gre ravno tja in ne drugam.

V začetku drugega dejanja berem: Oh, madonna, levate vi! (51), kar je prevedel Gradnik: O M a t i B o ž j a ! Vstanite! (57). »Madonna« je v tem slučaju, kakor na naslednji strani in še na mnogih drugih mestih gospa, gospodarica, dasi jo mestoma rabi Benelli tudi v smislu prevoda. Tak vzklik je sicer tudi tu umesten, a če ga original in smisel stavka ne zahtevata, ga ni treba tudi v slovenščini! V prevod stavka: ...che non anderesti ...dentro la botega di Ceccherino, in Vacchereccia (38) je čisto po nepotrebnem zašel germanizem: v botego, ki Ceccherinu v Vacchereci sliši (42).

Kakor so se Gradniku posrečile nekatere partije z našimi rečenicami, n. pr. »Ta osel se krega s pametjo« (11) za quest asino ha in uggia il paradiso (sovraži...) (5) ali ona o mokri mački (14) it. cocomero in še več takih, je šel pri prevodu giumenta (22) s »kraškim oslom« le predaleč! Včasih uide kak italianizem, kakor (ljubezen) za neko zalo, čedno dekle (18) = per una feminetta. Reci, reči na več mestih za povej, povedati, z u n a j botega — fuor dalla bottega — namesto pred...

Rabo daljših zaimkovih oblik na nekaterih mestih opravičuje le ritem, ker sicer je nepotrebna.

Takih in podobnih drobnarij sem našel, primerjajoč prevod z originalom, še več, a kaj bi cepil dlako! Brez originala bereš okrutno šalo gladko in lepo, z odra jo bo pa mogoče še lepše slišati.

Joža Lovrenčič.

K s a v e r M e š k o : **Mladim srcem**. III. zvezek. Izdala in založila Družba sv. Mohorja na Prevaljah. 1922.

Zelo intimna zbirka legend, razmišljanj in pravljic. Legende in pravljice sicer po vsebini niso originalne; Meško je nalil stare vrče s svojim vinom, na primer obe pripovedki o lilijah, oranje sv. Petra. Čudim se, da Meško, ki pozna malega človečka do dna (glej »Naši mali«), piše razmišljanja tako sentimentalno nežno kakor »Tihe večere«, dasi dobro ve, da zdrav otrok ni sentimentalni. Za svojo osebo pogrešam pri dogodbah notranje koncentracije dejanja; najboljša sta v tem oziru »Ciganka« in oranje sv. Petra. — Za zbirko moramo biti Mešku hvaležni, kajti že s svojim melodijoznim jezikom daleč presega vso običajno mladinsko literaturo. Vavpotič je hvale vredno šel s svojimi risbami preko sentimentalnega občutja; otroci utegnejo ob njem pozabiti tekst, le škoda, da je knjiga z ilustracijami, rekel bi, le napol oblečena. Narte Velikonja.

Zlata srca. Hrvatske povesti. Poslovenil Alojzij Gradnik. Zabavna knjižnica. Zvezek III. Izdala in založila »Goriška Matica«. V Gorici, 1922. Saj se ne spotikam nad okusom naslovov, ki jih Gradnik zapisuje na zbirke svojih prevodov iz

hrvaščine in srbščine. Saj jih samo razumem ne, ker niso z vsebino teh knjig v nikaki zvezi in so le, da so, zdaj Pisani oblaki, zdaj Božje solze, zdaj Zlata srca, jutri morda Srebrne strune, Glasne pesmi, Tihe ptice i. p. Prevod v Zlatih srcih ni dober. Primeril sem sicer le odlomek iz Kumičićeve Urote. Pa sem našel prvič, da Gradnik ohlapno naglo prevaja, preden je matico doumel; drugič, da prevaja slabo slovenski. Zgledi: »sad jače, sad slabije, kako bi v j e t a r d u n u o« ni »kakor da bi veter pihal,« temveč »kakor bi že potegnil veter«; »sunce je provirivalo na m a h o v e« ni »solnce je zasijalo skozi nje« (oblake); »sinoé r a v n o iz Šoprana« ni »sinoči r a v n o iz Šoprana«. — Kaj je zmisel hrvatskega »da se sve obija o njihove glave« vem, težko bi uganil iz Gradnikovega »da se vse odbija ob njih glave«. Zaklimati — namežikniti, gotovo — skoro, izustivši — izpustivši, ovi — oni, odpili glavu — odpili (!) glavo, iza kneza — izza kneza (m. za knezom!), sjetite se — spominjajte se, odmah — kmalu itd., to je čuden slovensko-hrvatski slovarček! Pa da bi vsaj slovenščina zadostila! Odkdaj rabimo spet nepoudarjeno osebno zaimo? Pa da se d o p a d a nekaj, pa da se za ušesom č e š e m o mesto dose danjega »praskamo« in da jezik p l e t e za sedanji »se zapleta«, pa še »domu«, »cel« za hrvatski sav, »brezobrazni gostje« in še marsikaj... In vendar je Gradnik med našimi književniki na glasu. Ali kot književnik na glasu ne ve, kako prevajajo Župančič, Vl. Levstik, Glonar, ki ne prevajajo iz lahke Kumičićeve besede? Vsebina Zlatih src je poleg že omenjenega odlomka iz Urote Gjalskega »Angel«, Tomičev — knjigi neprikladni — »Obisk«, Novakov »Salomon« in Šenoin »Pruski kralj«. Da je Tomičeva »Kapitanova hči« izšla v slovenskem prevodu Slovanske knjižnice, se je Gradnik hudo urezal. Kaj navaja, česar ni bral! Tista »Kapitanova hči« je — iz Puškina. Dr. I. Pregelj.

F r a n M i l č i n s k i . **Zgodbe kraljeviča Marka**. V Ljubljani. 1923. Založila Tiskovna zadruga.

Knjiga je ponatis iz tržaškega »Novega roda«. Kakor svoj čas iz slovenskega narodnega pesništva »Pravljice«, tako je presadil Milčinski v Zgodbah epiko devetnajstih narodnih srbskih poedinic iz kroga »Kraljevič Marko« v svojo lepo, domačo besedo. Skušal je ustvariti celo nekaj novega sloga in ohranil dokaj cvetu izvorne in tipične tradicionalne besede. Zdi se mi, da je pokazal nekajkrat namenoma v besednem redu nekaj svobode, ki ni slovniško opravičena. Knjigi je narisal S. Šantel dve ilustraciji. Zakaj si ni založništvo preskrbelo številnejših in boljših Buckovih iz »Novega roda«? Dr. I. P.

A n t e P e t r a v i ć : **Četrte studije i portreti**. Naklada Hrvatske Knjižare. Split. 1923.

Ante Petravić, znani dalmatinski pesnik-svečenik in plodni slovstveni esejist utegne biti tudi Slovencem že dobro znan. Zaslužil je to že zaradi svojih esejev iz slovenske književnosti (S. Gregorčič — Studije i portreti 1905, Silvin Sardenko — Treće studije i portreti 1917). V svojem četrtem zborniku je priobčil oceno M e š k o v e pisateljske osebnosti in vzporedno ob srbskem in hrvatskem

slovstvu še pregled slovenske vezane besede od Vodnika do najnovejših. V pravi živec Meškov Petravić za zdaj še ni mogel seči. Zdi se mi, da ga je vzel preveč monografistično iz ozadja, premalo iz okolja in razvojne tradicije. Njegova sodba o slovenski poeziji v »Osvrtu na naše novije pjesništvo« referira; Petrović sodi sicer v celoti pravilno, dasi tesno in ne povsem plastično. Pisava »Prešern« in »Aškrc« je seveda netočna. Svoje sodbe in določne označbe tudi glede srbskega in hrvatskega slovstva v tem spisu Petravić ne pokaže. Pisal je bolj sestavlja je nego proučuje. O drugem delu razprave: o ženskah v slovstvu, o klasifikaciji (Marjanovićevi) pesnikov, o tendenci in artizmu, o razvoju epike in srbsko-hrvatske metrike mi je taka sodba, da so to komaj lapidarni odlomki. Ne poučijo dovoljno in ne delujejo iniciativno. Pregledni črti o Dantejevem vplivu in prevodih v srbohrvaščini, nadalje o jugoslovenskih pesniških antologijah utegneta biti izčrpani. Orisne črte o Svetislavu Stefanoviću, Juraju Cariću in Dinku Šimunoviću bodo Srbi in Hrvatje hvaležno zabeležili v bibliografijo in študij svojega slovstva. Manj poljudni sta vsebinsko vzporeditev Ivana Mažuranića z Lamartineom (La prière — »Smrt Smail-age«) glede motivne sorodnosti v pojmovanju »pravega duhovnika«, pa primerjeni Kranjčevićev »Mojsije« z de Vignyjevimi. Zelo važen prinos h Kranjčevićevemu življenjepisu in slovstvenemu delu je črta o pesnikovem prvem slovstvenem nastopu v splitski »Nadi«.

Dr. I. Pregelj.

1. Dr. J. Bidlo: **Povijest Rusije** od početka XIX. stol. do naših dana. Dozvolom autora preveo dr. Milan Prelog. Narodna knjižnica sv. 81—90. Zagreb, 1922.

2. V. V. Zjenjkovski: **Ruski mislioci i Evropa**. Priredila i predgovor napisala Isidora Sekulić. Zagreb, 1922. Izdala »Nova Evropa«.

Dve knjigi o zunanjem in notranjem razvoju ruske zgodovine in kulture od začetka XIX. stoletja do današnjih dni. Ker podaja prva zgodovino v običajnem smislu te besede kot zgodovino ruske države, njenih revolucij in razpada njenega sistema, jo hvaležno izpopolnjuje druga, ki skuša v kratkih preglednih orisih očrtati zgodovino, peripetije in glavne smeri ruske misli v istem času. Obe nas vodita prav do današnjih dni in omogočata vsaj medel pogled na vojno in poveljno dobo v državotvornem in idejnem smislu. Tako podaja knjiga »Ruski mislioci« na koncu tudi poglavje o »Evrazijskih«, najnovjšem miselnem pokretu med rusko inteligenco v prognanstvu, ki postavlja ne sicer čisto novo tezo, da Rusija ne pripada vsa Evropi, pa tudi ne Aziji, ampak pomeni spoj teh dveh obeh. Rusija in njena kultura ima poseben poklic. Je v ti ideji v gotovem oziru tudi odpoved slovanski ali vseslovanski ideji, kar jasno formulira zbornik »Pot na vzhod«: »Pred stvarno sodbo pojmovanje slovanstva ni opravičilo nad, ki so jih vanje stavili slavjanofili. Zato mi nanašamo svoj nacionalizem ne samo na Slovane kot subjekt, ampak na ves krog narodov evrazijskega

sveta, med katerimi zavzema ruski osrednje mesto.« Ruski narod ni samo ruski, ampak nič manj azijski narod. Z njim stopa na plan stepni element, ki je nekaj ustvarjal po njihovem razmahu neverjetne panazijske mongolske države. Evrazijsko še ni našlo enotne formulacije in je v mnogem pogledu plod razočaranja ruske inteligence nad zapadno kulturo. Ker upamo, da bomo o tem gibanju še izčrpaneje poročali, naj to za danes zadostuje. Žalibog nam knjiga govori samo o razvoju ruske misli izven Rusije, v prognanstvu, ne pa tudi v boljševiškem območju, kar bi moglo to sliko bistveno izpopolniti.

Druga knjiga nam podaja, kolikor nam je mogoče presoditi, precej izčrpano in pravilno tudi najnovejšo fazo ruske državnosti po padcu carizma. Vendar pa se je vrinila občutna netočnost ravno na važnem mestu, kjer se govori o nastopu češko-slovaških legij proti boljševikom in postanku Kolčakove vlade. Pisatelj predstavlja to tako, kot da je Kolčak ustanovil protirevolucionarno vlado v Omsku v novembru 1918 nekako istočasno z nastopom češko-slovaških legij v Povolžju. To je netočno, kajti Čehi so se dvignili proti boljševikom v maju leta 1918, v približno dvomesečnem boju osvojili vso Sibirijo in omogočili soziv na osvobojenem ozemlju se nahajajočega dela članov po boljševikih razgnane ustavotvorne skupščine v Ufi; na tem zasedanju je bila izbrana protiboljševiška vlada, v kateri so igrali glavno vlogo socialni revolucionarji; to vlado je priznala večina osvobojene Sibirije in so jo aktivno podpirali Čehi. Kolčak pa je prišel do vlade v novembru leta 1918 potom državnega prevrata v Omsku, kjer so njegovi privrženci aretirali vlado in člane ustavodavne skupščine, jih pozaprli in deloma kratkim potom postrelili. Ta nepostavni akt in pa notorično monarhistično-reakcionarni duh Kolčakove okolice sta povzročila, da so postali Čehi neaktivni in so zanaprej skrbeli sistematično samo za povratek svojih čet v medtem osvobojeno domovino. — Pisatelj te knjige je profesor slovanske zgodovine v Pragi J. Bidlo. Od češke izdaje tega dela se hrvaška razlikuje v tem, da navaja zadaj obsežno literaturo deloma tudi za najnovejšo dobo; razen tega je delo pisatelj sam dopolnil za hrvaško izdajo tako, da sega prav do naših dni.

Frst.

Wendel Hermann: **Kreuz und quer durch den slawischen Süden**. Izdala Franfurter Societäts-Druckerei, Frankfurt am Main, 1922.

Knjiga obsega v svojem glavnem delu ponatis dveh pri nas že znanih starejših publikacij Wendla o Jugoslaviji, ki sta izšli samostojno kot »Von Marburg bis Monastir« in »Von Belgrad bis Buccari«. Več ilustracij seznanja čitatelja s kulturno in pokrajinsko pestrostjo Jugoslavije. Pod naslovom »Krainger Tage« se je pridružil obširnejšima prvima še tretji del, ki napravi to izdanje za nas posebno zanimivo. Slovenija tvori takorekoč vsebinski okvir te knjige: V Mariboru in Ljubljani se začne prvo potovanje, v kranjskem delu Slovenije se konča knjiga z bežnim, toda zajemljivim pogledom v kulturno življenje naše

demovine. Njen vsebinski značaj je izbornó označen s citatom iz Alfr. Kerra na naslovni strani: »Nicht Reisebeschreibung, sondern das Erinnern an Lebensstunden«. Posebno Krainer Tage, kjer pisatelj v avtomobilu drdra z enega konca Kranjske na drugi, res niso drugega kot niz bežnih bliskovitih momentov, v katerih iskri življenje, kakor se popotniku neprisiljeno javlja in kakor ga sprejema njegov temperament, ki veže te bežne sličice in pogosto duhovite utrinke v celoto. Na prvi pogled lahek, duhovit besednik, se ti na koncu svojega filma odkrije kot človek, ki je hodil med nami s srcem pa zraven še pod spretnim vodstvom. Svoj popis začne z izprehodom po Ljubljani, ti šegavo nariše prizor otvoritve velesejma in na vsakem koraku ošvrkne vsakdanje življenje našega mesta in dežele od kake druge njemu zanimive strani. Potem drevi v avtomobilu čez Gorenjsko in Dolenjsko, se udeleži slavnosti odkritja Krekove spominske plošče v Selcih, obiše domove in grobove naših pesnikov in pisateljev, se zanima za vse, kar vidi in sreča, in zna izbrati momente, ki ti res na mah pričarajo celo situacijo ali karakteristično pokrajinsko ali kulturno potezo. Čitajte samo z menoj: »Von Bauernfuhrwerken mit trabenden Gäulen davor wimmelt die Gegend. Kleine Wägelchen mit einer Familie besetzt, stattiiche Leiterwagen, ungehobelte Bretter als Bänke darauf; wie Vögel auf der Stange sitzen alte Mütterchen und rotbackige Dirnen, verquere Gevatern und frische Burschen nebeneinander. — Die Wallfahrtskirche zu Brezje mit ihren wunder-tätigen Wirkungen lockt heute, am Marientag, die Gläubigen aus der Nähe und der Ferne.« In tako se vrsti pred vami sličica za sličico in izza njih se vam smehlja obraz domovine, ob njem pa pisatelj, ki niti en moment ne zataji svoje osebnosti. Kakor je ta knjiga v svojem skrajnem subjektivizmu sicer enostranska, ti umetnost pisateljeva od strani, ki si jih je izbrala, podá vseeno značilno sliko in pristen vtis in mogla bo vzbujati edinole simpatije do nas povsod, kamor bo zašla v tujini.

Frst.

Miroslav Krleža: Tri kavalira gospodjice Melanije. Tisak »Tipografije« D. D. u Zagrebu. 1920.

Krleže »staromodna pripovijest iz vremena kad je umirala hrvatska moderna« je spričevalo plodne in močne pripovedne darovitosti v zvoku drzke, mnogokrat že ne več dostojne veristike in v slogu najhujšega zagrebškega pouličnega besedja. Morda je Krleža res zamišljaj študijo psihoze mladega hrvatstva v prvem desetletju novega stoletja. Kar je ustvaril, seveda ni ne Sanin ne Dostojevski v Besih, je samo karikatura, literatura in srednje vrste duhovita satira. Lica v delu so sicer plastična, a so le iz ateljejske luči, bolj nego individualnost tipi z debelo nanesenim in celo tradicionalnim barvilom romantičnega satirizma in konvencionalizma. Prav malo je globljega duševnega potopljenja, medlo se začrta nekaj socialnega problema kakor bežna senca lahke meglice in ugasne v praznoti breztematičnosti, v »vacuumu« vsebinske morale. Dejanje se završi s har-

lekinsko drzkostjo tistega »inflagranti-škandala«, ki je tako star, kakor je pri nas še vedno novo berilo Maupassantovega »lepega Jurija«. V Melaniji je »des Pudels Kern« lutkarstvo stare, srednje in nove dobe, ob Trninovem dnevništvu se ne morem prečuditi naiviteti Krleževi, ki očitno ni po »Idiotu« še spoznal, kaj je duša hektičnega junaka, patologija sušičnih ljudi. Nekaj fantazije v nabrekli figurnosti novega marinizma ni še daleč problem tega naturalističnega motiva. Prav »staromodno« jasna sta sicer Novak in Fintek, in še Puba Vlahović. V dnevih, ko slovstvo prav nič več ne zmora dramatičnoživih lic, je seveda tudi to nekaj. Da bi v Krleži le toliko prostaško ciničnega besedja ne bilo, ki boli tudi človeka, ki že ni več tako mladostno krvav pod kožo. Vrag vzemi Wedekinda i. dr., židovstvo so. Ali Hrvat Krleža služi domačemu židovstvu? Ali res misli, da iz omenjenega vzdušja bogati hrvatsko knjigo? Krünes i. dr. naj ga hvalijo, pa četudi celó do Berlina, hrvatska knjiga ga ne bo. Tudi v satiri se pošten umetnik ne zametuj. In če sem pri Mašiću (»Deda Joksim«) omenil, da je treba tudi pisatelju satir — ljubezni, ponovim pri Krleži in dodam: Ljubezni in mnogo etične zrelosti in zdravja. Dr. I. Pregelj.

Dr. Mirko Deanović i Ante Petravić: **Antologija savremene jugoslovenske lirike.** Izdaje knjižare Vinko Jurić. Split, 1922. Str. 336. Antologija, ki sta jo poslala v svet Deanović in Petravić, obsega Srbe, Hrvate in Slovence in se tedaj označba »jugoslovanske« lirike giblje v državnih mejah naše kraljevine. Ali moramo tudi v umetnosti zatajiti Bolgare?

Čez tri literarne generacije sega izbor in je paralelno podan, držeč se razvrstitve ustavno določenega reda SHS. Po številu imen sodeč sta avtorja hotela biti pravična ravnovesju »plemen« (dasi pogrešiš n. pr. Cimpermana, Trinka, Opeko, Maistra, Preglja, Bevka, Samca, Kosovela in še celo vrsto drugih starih in mladih Slovencev), pri podajanju pesmi pa sta bila, kar se tiče nas, nesorazmerno skopa ali kritična — ne vem, kateri izraz bi bil boljši. In še med Slovenci: Aškere lirik ima v antologiji 8 pesmi, Gregorčiča pa predstavita s 5 in Medveda s 3 in še te so Samoti, Volosko in Kaj si tak!

Pri modernih in mlajših sta sicer radodarnejša, a glede kritičnosti in okusa govori dovolj jasno Moletov de profundis, ki ga objavljata v Glonarjevi redakciji! Joža Lovrenčič.

UMETNOST.

Zbornik za umetnostno zgodovino, ki ga izdaja Umetnostnozgodovinsko društvo v Ljubljani pod uredništvom dr. Izidorja Cankarja, je dovršil svoj drugi letnik.

Ves letnik je z edino izjemo Molétove študije »Bizantinska figurativna umetnost VI. stol.« posvečen domači umetnosti. Molè konštatira najprej, da ima vsa bizantinska umetnost 6. stol. skupne poteze v slikarstvu, plastiki in ornamentiki. Zgrajena je na helenističnih tra-

dicijah, izvirajočih iz sirijskih in maloazijskih helenističnih središč. Preveva pa jo novo čuvstvovanje, ki je tuje helenizmu. Nebistveno odpade, ostane samo, kar je važno za izražanje idej. Pojavi se stroga frontalnost, ki jo zahteva monumentalna reprezentativnost. Prostorna globina se nadomesti s ploskovitostjo, spojeno z mnogobarvnostjo; tej se podvrže tudi ornamentika. Formalni značaj bizantinske figurativne umetnosti je popolnoma cerkven, odgovarjajoč njenim predpisom. Duha te umetnosti pa moramo iskati v zvezi s cerkvenim svetovnim nazorom, ki se je izkristaliziral v Bizancu na temelju antičnih tradicij in krščanstva. Fr. Kidrič ugotovi v študiji »Trubarjevi na votivni sliki v Derendigenu iz l. 1587«, da se nahaja na ti sliki samo najožje sorodstvo Trubarjevo, to se pravi razen njega samega še otroci in žene. Na podlagi te slike dožene, da je imel Trubar vsega tri žene in dve hčeri, po eno iz prvega in drugega zakona. Imena portretiranih so zapisana nad njimi. Škoda samo, da je posnetek narejen po stari fotografiji; našim kulturnim zgodovinarjem bo zelo ustrezno, če se poskrbi in objavi detajlna fotografija, na kateri bo mogoče razločiti obraze in napise. V. Steska je popisal zanimive baročne freske v Grobljah iz srede 18. stol.

Simon Ogrin pripoveduje v šegavem tonu spomine svojega življenja od l. 1867, ko je vstopil v podobarsko delavnico, do smrti bratov Šubicev. Mnogo zanimivih podatkov in anekdot izvemo iz življenja slikarjev Wolfa, bratov Šubicev in P. Aleksandra Robleka.

Dr. Fr. Mesesnel priobčuje korespondenco Janeza Šubica Vojt. Hynaisu. Zelo zanimiv je uvod, nanašajoč se na Wolfa in njegovo šolo ter na brata Šubica in njihovo razmerje do češkega slikarja Hynaisa. V njem nam je podal pisatelj interesanten izrezek iz slovenske umetnostne zgodovine.

Dr. Evgen Müller-Dithenhof priobčuje v spisu »Freske gradu Bokalce in njihovi mojstri, posebno Almanach« popis umetnostno zanimivega gradu v ljubljanski okolici. Popis je interesanten; pisatelj ni umetnostni zgodovinar; razmotrivanja o avtorjih, oprta na nezanesljive kombinacije, so pa odveč. Posebno glede Quaglie (pisatelj ga dosledno piše Quallia, kar ne odgovarja običajni pisavi) in Fr. Robbe (Narcis). Vsa literarna tradicija o teh vprašanih, ki jo pisatelj vestno registrira, je razen Valvasorja toliko kot popolnoma neporabna. Tudi mnenje E. pl. Strahla o Almanachu, da je veliko, in sicer najboljših slik one dobe po kranjskih gradovih njegovo delo, je popolnoma neporabno in dokler se ne opira na dejstva, niti ne zanimivo, kakor ga je avtor iz previdnosti nazval. Vprašanja, zvezana z umetnostjo bokalškega gradu, bo mogla rešiti samo kritika sloga, vsa literatura razen Valvasorja ne poda čisto nič porabnega.

Dragoceni so I. Vrhovnika »Arhivni porberki o nekaterih slikarjih in kiparjih 15. do 18. stol.«, nabrani mimogredé v kapiteljskem, škofijskem in šentpeterskem župnem arhivu.

Iz. Cankar poroča o zgodovinski razstavi umetnosti na Slovenskem. Dotakne se tudi vprašanja slovenstva umetnosti, ki je prišlo vsem poročevalcem o razstavi pod peró. Cankar postavi gledé tega tole tezo: »Ni tako važno, čeprav je značilno, da se sedaj (v 18. in 19. stol.) lokalni element tudi snovno pojavlja, da se upodablja naša zemlja in njeni ljudje; tudi ni vprašanje, koliko je slovenski značaj umetnosti utemeljen v nacionalni zavesti umetnikov samih ali celo v njih volji, da ustvarijo »slovensko« umetnost. Nacionalnost kake umetnosti ne korenini v programu umetnika in niti približno ni istovetna s tem, kar imenujemo »Heimatskunst« ..., marveč je elementarna sila, ki poganja iz določenih tal, vsrkava solnce svoje dežele in deluje v ljudeh, nastalih in živečih na teh tleh in pod tem solncem, ter vodi njih delo, če se tega zavedajo ali ne.« Malo dalje pa piše v tej zvezi: »Vsakokratni stil določenega kulturnega kroga je izraz ene temu krogu potrebne misli, ki se razliva povsod, kjer ga ljudje potrebujejo; stilna mnogoličnost pa temelji na tem, da ga vsaka enotna skupina ljudi izraža na svoj lastni, le njej primerni način.« Zgodovinska razstava je dokazala, da ima slikarstvo od 18. stoletja dalje pri nas nekaj samobitnega, česar ni mogoče imenovati kranjsko, ker se ne ujema v pokrajinske meje, ampak edino slovensko, ker drugega nosilca za to lastnost ni. Ta nazor, ki se v bistvu sklada z mojimi tozadevnimi izvajanja, je eden za naš čas najbolj dragocenih sadov razstave; naše narodno samospoznanje in samozavest sta z njim bistveno obogačena.

Razen teh in drugih člankov prinaša Zbornik redno poročila o delovanju spomeniškega varstva v Sloveniji, o Narodni galeriji in o Umetnostnozgodovinskem društvu. Vsak zvezek poroča tudi o novi literaturi in prinaša bibliografijo vsega, kar se pri nas tiska o umetnosti.

Važen korak naprej je napravljen tudi z začetkom topografskega opisa umetnostne posesti v Sloveniji, ki izhaja pod naslovom »Umetnostni spomeniki Slovenije« kot priloga Zbornika. Prve štiri pole vsebujejo popis umetnin mesta Kamnika. Frst.

GLEDALIŠČE.

DRAMA.

2. Tolstoj in Dostojevskij.

Na odru smo videli dvoje del obeh velikih Rusov tako sporedno, da skoro sama silita v miselno enoto, čeprav ju je ostro razločil že Merežkovskij. Nam spekulativnim Evropejcem, katerim je vse že samo distanca, sistemnost, naravnano čuvstvovanje, ki smo v svojih najboljših zastopnikih več izmodrovali, pretehtali in predpisali kot globoko spoznali, sta ta dva suverena misleca in oblikovalca zaprla pot, češ: Virtuoznost je vse vaše nehanje, izbrušeni instrumenti so v izurjenih rokah, ali kam ste začuvstvovali, zamodrovali elementarnost — same sebe? Ne smemo pozabiti, da nam oba velika tujca v ruski sliki odkrivata

vrhunec asimilacijskega procesa med duhom in materijo, najsrdečiji boj med neukročeno raso, vso cepljeno z elementi tujih plemen, in med hiperevropstvom, ko animaličnost, vsa razbičana s tujo duševnostjo, orgiastično razkriva grozo človeka sedanjosti in bodočnosti. Zato je jasno, da tragosi take fabule ne morejo biti samo estetično odbrani afekti, kakor je morda velik del naše evropske tragedije, še manj krutost ali sentimentalnost sama na sebi, ki je pogosto nadomestek za tragično vsebino, temveč v njih jasno sledimo pravec, na katerem sloni svet in človeštvo: volja po redu in enoti v sebi in izven sebe, boj dobrega in zlega. Do tu sta si Tolstoj in Dostojevskij v svoji predmetnosti podobna, ločita pa se v svoji umetnosti, v oblikovanju vsebine. Eden dogmatično teoretičen revolucionar, drugi grozen emocionalen videc. Oder je oba še ostreje razločil in tako smo videli, da je Tolstega »Živi mrtvec« kljub dramatični obliki še vedno roman v dialogih, Dostojevskega »Idiot« kljub svoji širini in filozofskemu aparatu završena tragedija. V »Živem mrtvecu« zaigrajo orgle življenja odbrano, polznano melodijo družinske nesreče, ki jo povzroča Fedja, Elizavetin mož, klatač se pri ciganih in po beznicah, ko spozna, da žene ne ljubi in nikoli ne bo ljubil. Gre za nov zakon, ki ga hoče Karenin pravilno skleniti z Elizaveto. Nad usodo teh ljudi stoji Tolstoj kot zdravnik, da rešuje iz predsodkov in postavnih ovir človeka. Tragičen vozel je v pisatelju samem, zato je primoran zastaviti izjemen dogodek, ob katerem razvije spor in ga razreši s svojo lastno izpovedjo. To je bojno sredstvo Tolstega, da vrže novo dogmo in zgled proti starim dogmam in tako skuša izravnati svet in reševati iz njega to, kar mu je čistega. Tu je dejanje ob konfliktu presekalo z analitično se razvijajočo anekdoto, nato ustvaril nov konflikt in ga nasilno rešil. Fedja Protasov se skriva kot mrtvec, nepoznan, da ne bi motil zveze med Elizaveto in Kareninom, živi s ciganko Mašo čisto kot brat ter uživa edino lepo zavest, da ni z ničemer oskrnil svetega čuvstva do nje. A pred sodnikom, ki ga preganja, se razneti v brezobzirne besede in s prostovoljno smrtjo završi spor med sodno pravico in osebno nezadolenostjo. Dasi vidimo, kako Tolstoj ob vsakem koraku nasilno posega v dejanje in ga oblikuje, v dnu vendar jasno čutimo elementarno tragiko družine, države in družbe; en sam izločen dogodek zastopa stotero drugih.

Toda, kjer stari z Jasne Poljane obstane in v zaokroženi umetni formi naznači revolucijo, tam božanski zaznamovanec Dostojevskij začne razpletati in vodi do kaosa — ne meneč se za umetniško kompozicijo, temveč za nujnost posledic. — Tako na razvalinah življenja poslušamo čudo v človeku in spoznavamo njegovo najglobljo in zadnjo tragiko. Vzemite družini Jpančinovo in Ivolginovo, dve sliki petrograjske visoke družbe, importiranega evropstva, v ozadju salon Nastasje Filipovne, kjer se zbira pri sloviti priležnici Tockega moška družba od generala Jpančina do propalnice Ferdiščenska. Poleg je mladi Ganja Ivolgin, pohlepnik, ki hazardira s svojimi ženit-

nimi razmerami in jemlje Nastasjo Filipovno z bogato odkupnino njenega javnega znanja, samo da bi mogoče pridobil Aglajo Jpančino — in stotisoč rubljev. V to družbo vrže davna usoda divjega ljubavnika Rogožina in kneza Miškina, na katerem je božja bolezen zapustila sledove čistega svetskega omejenca, ga dvignila iznad ljudi in približala skrivnostim med tem in onim življenjem. Ta človek, zadnji svojega rodu, vsled svoje prejšnje bolezni ne sme misliti na zveze z ženskami, a zabava jih z grozotami človeških skrivnosti: kaj čuti obsojenec, ko zadnjič poljubi spričo množice križ, kaj misli glava še v sekundah, ko odleti izpod giljotine. Ta žrtvuje sebe, da reši Anastasjo Filipovno iz rok Ganje. Vzljubil jo je, ko je bral na njeni sliki sledove trpljenja, in da bi jo rešil tudi pred Rogožinom, začne z njo živeti. Rogožin blazno vali premoženje zanjo in Nastasja sicer ljubi Miškina, a se vrže končno v naročje njemu. Tako se začne in završuje tragedija treh natur: poveličanega trpina, neukrotljivega zločestnika in polpoteptane dobre in nizkotne ženske, ki se upira popolni propasti. Tu nastopijo dejanja, ki niso v človeškem razmerju, grozne vizije bestijalnih duhov, velikodušje demonov. Aglajina razbita drama je le nova zagonetka v vrvežu nedognanih natur.

Na Nastasjo Filipovno se opira psihologija seksualnega morilca Rogožina. Iz demonske razdvojenosti slovite javne ženske, ki ni brez sledov histerije, izžareva trpljenje; ob usmiljenju nad tem trpljenjem se hrani poveličanec-trpin Miškin in se pogubi v svojem nadnaravnem gledanju in čuvstvanju. Tragedija teh treh ljudi se odigrava v groznem kaleidoskopu cele družbe. Miškin v novem trpljenju svoje bolezni ve, da bo Rogožin nekoč zaklal Nastasjo, ki ne more biti nikoli njegova, boj Nastasje in Aglaje za Miškina že vodi h grozni katastrofi — a božji trpin vzklika: »Govoriti o človeku in ne biti srečen, da ga ljubi? Toliko stvari je na slehernem koraku, toliko lepote, da še tisti, ki je najbolj izgubil samega sebe, občuti njihovo lepoto! Poglejte otroka, pogledajte zarjo božjo, ozrite se na travico, kako raste, pogledajte v oči, ki zro na vas in vas ljubijo...« Že se zaključuje drama generala Ivolgina, potem ko so Keller, Ganja in Lebedev, ogabna družba, domdrovali o smrti, o veri, o krščanstvu, človeku, svetu, o grozah, o »biti ali ne biti« in korekciji človeštva. »Nevera v hudiča je francoska misel, je lahkomišelnost.« Tako se zaključuje ob blaznosti Rogožinovi in knezovi borba med Satanom in Bogom v možganih in strasteh, v vsem bistvu stvarstva; ko se vsa materija poduhovi — mora biti konec človeka. Le slutnja rešitve zveni iz potopa. Basnikom idiličnih dogodkov, v posladkanje človeka pišočih, da ga skrivajo pred samim seboj, se tu režijo nasproti grozni obrzi in strah pred prihodnjim človekom.

Pravzaprav pa nam gre za gledališče! Pečali smo se z deli, da bomo prav cenili njih udejstvitev na odru. Uprizoritev »Živega mrtveca« v režiji ravnatelja Golie in s Šestom kot Fedjo je kazala predvsem pieteto do Tolstega. Odtod morda tudi dejstvo, da je bil aranžma posnet in je manjkalo

lastnih potez. Tolstega grb nad črno draperijo je predstavo in delo samo srečno označeval, a več izraznosti znotraj tega okvira bi bilo še bolj v prid. Kake kvalitete je bila naša predstava, govore tudi priče, ki so kesneje videle »Živega mrtveca« v Berlinu z Moissijem: presenetila jih je čudovita podobnost obeh.

Putjatova dramatisacija »Idiota«, simfonije na višavah človeškega gorja, pri kateri daleč spodaj v grozi trepečoči amater loviš fabulo in v megleni rekonstrukciji tavaš za osnovnim dogodkom, v zvezi disharmonij pa do svoje besede ne prideš, ker beseda preko materije ne seže, tudi ne kretnja in ne izraz obraza — ta dramatisacija je bila drzno početje, kljub temu da so Hudožestveniki že pokazali svoje Karamazove. Putjatova dramatisacija je važno delo samo po sebi. Več kot izraza ne ponesrečene drzovitosti tudi mi nismo mogli doživeti in v tem je vrednost dogodka. Morda je Dostojevskij sam čutil, zakaj ni dal svojim tragedijam oderske oblike, temveč jih je podajal počasi, v širokem romanu, kjer se oprijemlješ od strani do strani in daješ oddiha slabostni materiji svojih možganov. Saj bi jih ne prenesli drugače. Dramatizator je imel voljo, da poda vsega Idiota, zato se ni ognil tudi miselni grozi, zlasti disputi med Ganjo, Kellerjem in Lebedevim, ni izpustil pripovedi Miškina, završil dramo generala Ivolgina, a vse to se je žal moralo umakniti suhim dejstvom. Odkrito moramo obžalovati, da ta dogodek ni bil tak, kakor je bil prvotno zamišljen — seveda potrebuje dveh večerov. Ne izpustimo ga iz misli, če bomo kdaj imeli Lebedeva. Videli smo sicer bolj zunanje postave, če bi dejal lice, bi bilo preveč — le Rogožin (Putjata) in knez Miškin (Rogoz) sta rastla iz Dostojevskega samega — a Idiot je živ, domač, in to je cena dogodka!

3. B ü c h n e r.

Od Dostojevskega ni težko pogledati nazaj na nemško romantiko in nje prelom. W o y z e k (brez vzroka Vojček) Georga Büchnerja se je žal le premnogim zdel važen, ker je režiser Šest ujel na platno kubistične stene 24 drobcev, ki sicer leže razmetani v razsežnosti prostora in časa: ti so tako reševali svoje mnenje s »plemenitim ekspresionizmom«; očitek, da pobiramo stopinje za Dunajem in Berlinom, je bil najbrž bolj zadrega, in če je bil prepričanje, je zmoten. Koncem koncev in najprvo pa je na tem, da to svojevrstno delo, ki z mladostno drzovitostjo porazi, da ti v vihrovosti in nezmernosti dejanja ni mogoče ne soditi ne ugovarjati, približaš občinstvu in ga oceniš. Z nerodno izposojenimi naočniki, če ne z zavezanimi očmi, je vendar sodil tisti, ki je govoril pri Vojčku o klasicizmu.

Imamo posla prej s filozofom, nato šele s poetom. Ta Vojček, tragedija človeka, vojaka in fizelirja, je verno dete Büchnerjevo, razbitega spinozianca v romantičnem toku. Iz Spinozovega panteizma drži pot k romantičnim filozofskim graditeljem pojma o človeštvu in svetu kot enotnem organizmu in zbudi hrepenenje po absolutnem; odtod dalje nastopi spričo nasprotij med materijo in

psiho rešitev v absolutno idejo. Proteično človeško naturo izmiri predvsem entuziazem za idejo. Ta ideja absolutno lepega, dobrega, popolnega je za romantika zadnja opora in še pred to reži — romantična ironija, izpoved, da je prepad med končnim in neskončnim nepremostljiv. Iz te miselnosti so se rodile osebe v Vojčku, boljše iz obupa nad samim seboj. (Büchner je umrl vsled živčne zmedenosti 1837 — štiriindvajset let star!)

Cela doba miselnega omrežja se blazno križa v kolobarjih, vsa razjedena od lastne ciničnosti in vbadanja vase. Ali sta svet in človek eno ali dvoje, o smrti in Bogu, o kozmosu in živalih, o vsem govore ti ljudje; eno gre vendar svojo pot: lastna natura. Vojček brije stotnika, ki govoriči o svetovju in morali, pa ne prenese niti besedice smrt; streže doktorju, kateremu postane le še patološki objekt za šarlatansko učenjaštvo — kajti temu vojaku se vsled svetovne blaznosti že moti um — a eno ima svojo lepo idejo, zvezano z naturo: otroka in Marijo. In ko se ta ideja razbije in Marija ni tisto absolutno, temveč zgolj ženska, ki se v navalu nature vrže v naročje plečatemu tamborju, tedaj mora končati pod Vojčkovim nožem, zaradi ideje, čeprav je že spokornica Magdalena: »Nebesa in zveličanje bi dal zato, da bi te smel še pogosto tako poljubljeni. Ampak ne smem,« ji pravi tik pred smrtjo. Poraza popolne ideje, ki jo je izrazila romantična literatura zlasti v apoteozi ženske (naša Bogomila!), Vojček ne preboli — zato tudi sam pogine v materiji: »Kri, voda je kri — umivam se s krvjo,« ječi, ko se potaplja v jezeru. In svet? Tik pred katastrofo slišimo pravljico o prevaranem otroku, ki se je napotil proti nebesom: solnce je bilo vela solnčnica, luna kos trhlega lesa in zvezde mušice — in ko se je vrnil na zemljo, je videl, da je zemlja le prevrnjen lonček. Vse je negotov videz — zadnja tragika misleca.

Ali je kdo filozofijo cele dobe zgrabil tako od tragične strani kot Büchner? Saj ta Vojček ni drugi kot pisatelj sam, ki se ni izločil iz dela — vojak, trpeč vsled bolesti nad vrtoglavostjo v svetu, je nezmisel. Snovi je tu za kopo dram, da ne čutimo, kako je polblazni viharnik in prevratnik stisnil iz sebe miselno gorje cele dobe. Krog romantičnih sladostrastnikov je sklenjen v peščici oseb, ki jim je kosmos v glavi, večnost v srcu, čista ideja njih slast, življenje pa se jim v grobi realnosti opleta krog nog. Kdor nima sredstev za to moralo, se pogubi. In pogublja se vse: Vojaki in komedijanti se norčujejo iz filozofije in pijani rokodelci žonglirajo s filozofskimi rezultati, kamenčkajo se s pojmi snovnega in duševnega. Stilistika je tu na vrhuncu, le da je nje sila izposojena naravnost pri Shakespeareju in filozofskocinično še stopnjevana. Büchner se je s celim delom postavil romantiki po robu in z njim v polnem obsegu poudaril — romantično ironijo. — Ob Šestovi iznajdljivi in često drzni roki smo ta genialni kaos doživeli v pičlih dveh urah, kar pomeni nekaj let formalnega oderskega razvoja — s to tehniko sta bila v ravnovesju žal edina Juva-nova kot Marija in Lipah kot doktor.

France Koblar.

SL. 3. MLADOSTNI PORTRET PRIMČEVE JULIJE IN NJENEGA BRATA JANEZA.

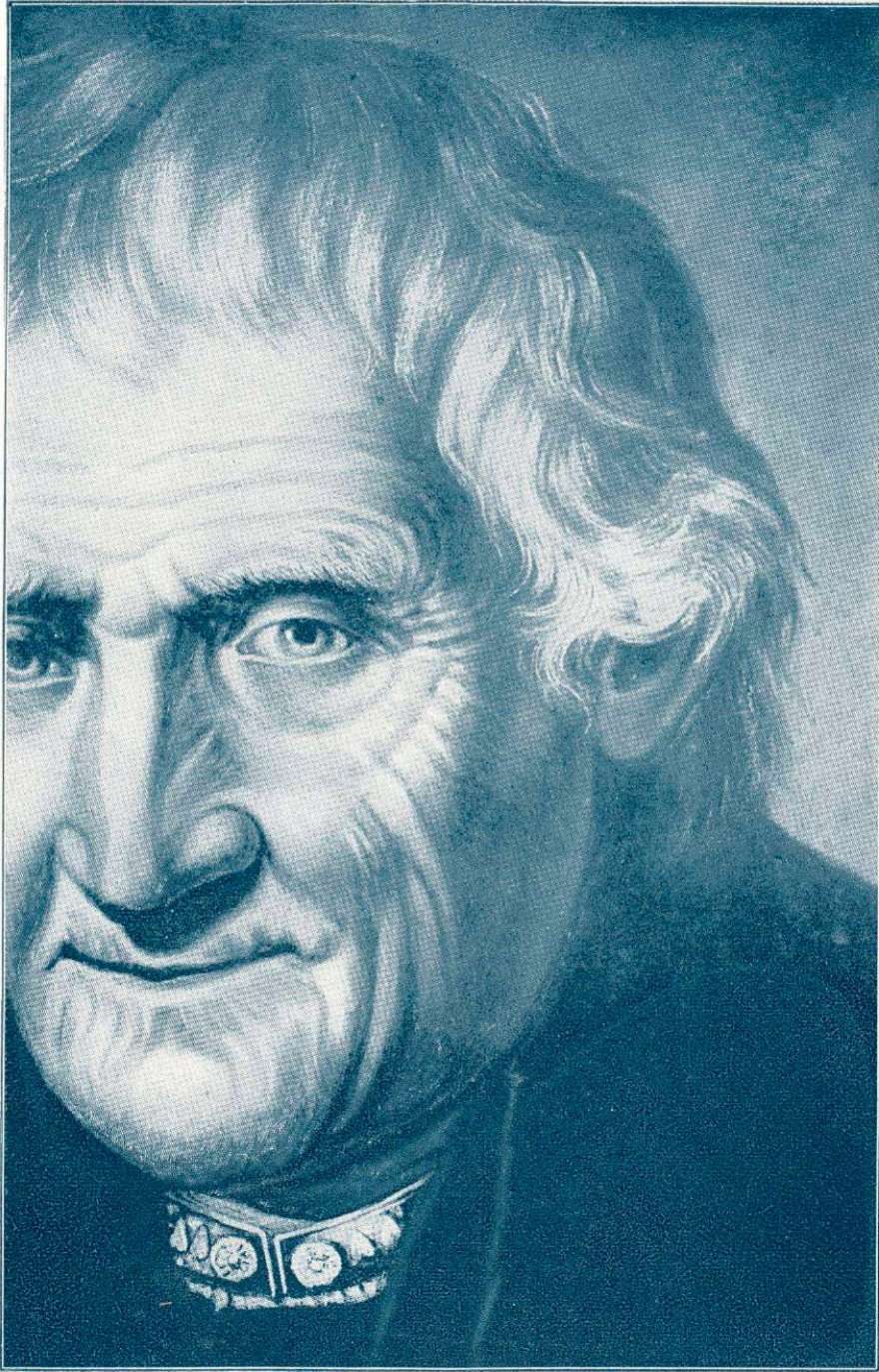
SL. 4. MATEVŽ LANGUS: PORTRET
JOŽEFE OMOŽ. URBANČIČ.

SL. 5. MATEVŽ LANGUS: PODOBA
PRIMČEVE JULIJE.

SL. 6. MATEVŽ LANGUS: PORTRET JOŽEFE
OMOŽ. URBANČIČ. (DETAJL.)

SL. 7. MATEVŽ LANGUS: PODOBA STARCA.
(DETAJL.)